

Arbetshistoria

2012:2 [142]

Omslaget: SSU:s sommarläger i Norrfällsviken 1976. Läs mer på sidan 9.

19

4

LEDARE

- 3 Målet er å ta tilbake Utøya
- 4 GABRIEL KUHN: Gustav Landauers återkomst

SOMMARMINNEN

- 9 ARBETARHISTORIAS REDAKTION: Att resa på sommarläger med arbetarrörelsens ungdom
- 16 MONICA ANDERSSON: »För en ung SSU:are var det en berusande känsla (trots ett alldeles alkoholfritt läger) att få tillfälle att prata med de som verkligen fattade beslutet.»
- 19 ANDERS GUSTAVSSON: »Sol, bad och god vård åt stenöknens barn.» Internationella arbetarhjälpens sommarkolonier i Sverige 1928–36
- 27 LARS WÄREMARK: Snickra på sin värdighet. Om folkhemmets sommarstugor

NYHETER FRÅN ARAB

- 33 ULF JÖNSON: ARAB:s verksamhet 2011: Med inriktning på flytten
- 38 BILDKÄLLOR Arbetarhistoria nr 142

RECENSIONER

- 39 ULF JÖNSON: Sverige och Nazityskland – ett moraliskt dilemma? – Klas Åmark, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*
- 42 Boktips
- 47 Kjersti Bosdotter-priset 2012

DOKUMENTET

- 48 LARS GOGMAN: Rödgrönt samarbete med förhinder

Målet er å ta tilbake Utøya

SOMMEREN 2011 BLE NORGE rammet av terror. Brått, brutalt og uforvarende ble både regjeringskvartalet og Utøya angrepet. Det som overrasket aller mest var et av målene for handlingen. Ingen hadde sett for seg at en sommerleir for politisk engasjert ungdom skulle være et terrormål. Da ungdommene på Utøya ble kjent med at en bombe hadde gått av i Oslo sentrum, samlet de seg til et informasjonsmøte. Hendelsen vakte uro, men de fleste var likevel enige om én ting: På Utøya ville de være i sikkerhet. Utøya var et trygt sted. Tragisk nok var det en feilvurdering. Den ekstreme drapsmannen hadde sett seg ut barn og unge – fremtidens ledere av Arbeiderpartiet – som et mål for sine politisk begrunnede voldshandlinger.

Utøya i Tyrifjorden ble gitt i gave til Arbeidernes Ungdomsfylking, AUF, i 1950. Øya skulle komme til å bli et viktig samlingspunkt for ungdomsorganisasjonen. Den ble et politisk verksted og et sted for hygge og samvær for politisk engasjert arbeiderungdom. AUF benyttet Utøya til politisk kursvirksomhet og til de årvisse og populære sommerleirene. Fra 1950-årene ble sommerleiren i juli en sentral begivenhet som gjerne samlet 300–400 deltakere. Mange arbeiderpartipolitikere fikk en del av sin politiske skolering på Utøya, og mange av dem har gode minner fra sommerleirene; her møtte de nye venner og kanskje til og med en kjæreste hvis de var heldige.

I 2012 er alt annerledes. I år blir det ingen sommerleir for AUF. På den tiden av året hvor sommerleiren normalt skulle vært under planlegging, har unge AUF'ere oppmerksomheten rettet mot Oslo Tinghus. Der pågår rettssaken mot terroristen som den 22. juli i fjor tok livet av 77 mennesker. På Utøya døde 69 mennesker. I tillegg ble 66 skadet. Hele 32 av de drepte AUF'erne var under 18 år, og to av dem var bare 14 år. Noen av de ungdommene som overlevde må nå forberede seg på å være vitner i retten.

En av de første reaksjonene til AUF-leder Eskil Pedersen og andre sentrale AUF'ere var at de skulle ta Utøya tilbake. AUFs egen øy skulle ikke bli ødelagt av en drapsmanns uforståelige og brutale handlinger. Øya skulle fortsatt være arena for sommerleirer med politisk innhold i solidaritetens tegn. Ungdommene var fast bestemt på at deres politiske engasjement ikke skulle knekkes av en ekstremist og en terrorist.

ET KNAPT ÅR ETTER TERRORAKSJONEN er det ennå ikke avklart hva som skal skje med Utøya og med AUFs tradisjonelle sommerleirer. AUF har opprettet »22. juli-fondet til gjenreising av Utøya«, og både organisasjoner og privatpersoner har donert betydelige midler. Målsettingen er fortsatt å ta øya tilbake. Men hva kan legges i det? Er det overhodet mulig for AUF å gjøre fremtidige sommerleirer på Utøya til en positiv opplevelse for politisk engasjert ungdom – slik det en gang

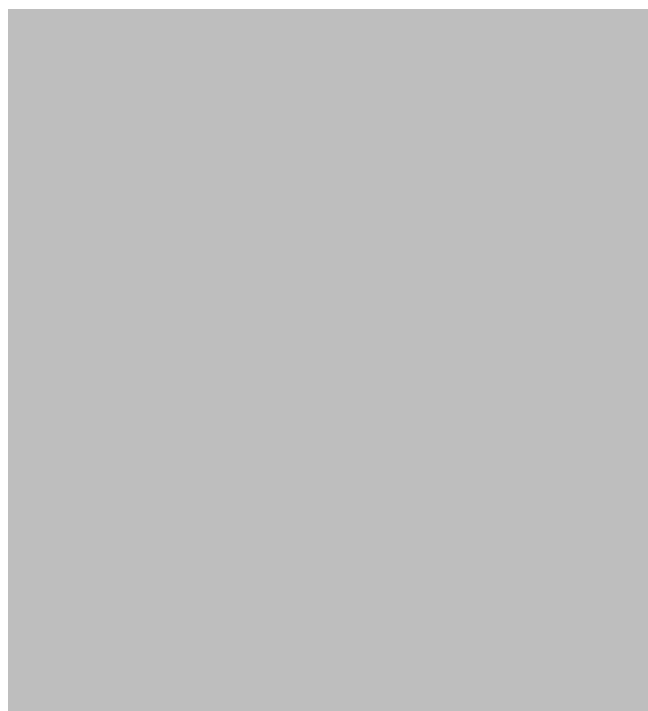
var? Vil minnene om det forferdelige masse mordet og frykten for at noe liknende kan skje på nytt prege deltakerne i for stor grad?

22. juli-fondet skal benyttes til å gjenreise bygninger og til å gi leirstedet en nødvendig oppgradering. Men ungdommene i AUF er selv smertelig klar over at de fysiske skadene på bygninger og inventar utgjør det minste problemet. De følelsesmessige påkjenningene knyttet til fjorårets hendelser og hensynene til ofrene og deres pårørende representerer helt andre utfordringer. Det skal bygges et eller flere minnesmerker; ofrene for terrorhandlingen skal hedres på en verdig måte. Utover dette har AUF bestemt seg for å bruke god tid til å tenke gjennom og planlegge Utøyas gjenreisning og framtidige bruk.

Men ungdommenes ambisjoner er klare: Målet er å ta tilbake Utøya som et sted der ungdom kan drive politisk diskusjon og debattere nye ideer, og en plass for engasjement og glede. Derfor vil vi gjøre Utøya bedre og finere enn før 22. juli. Øya skal igjen bli et sted der gode minner skapes,» heter det på AUFs nettsider. Sosialistisk Ungdom arrangerer sommerleir i år. Det gjør også Rød Ungdom. Slik sendes det et viktig signal om at en volds mann ikke kan stoppe det sosialistiske ungdomsarbeidet i Norge. Vi håper at også AUF om ikke så lenge igjen kan møtes til sommerleir på Utøya.

TOR ARE JOHANSEN/OLE MARTIN RØNNING

For Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Oslo

27 juli 2011, kl. 16.58: SSU:s minnesstund i Nyköping.

Gustav Landauers återkomst

Den tyske anarkisten Gustav Landauers idéer har spelat en viktig roll i så skilda sammanhang som i de israeliska kibbutzerna, under 1960-talets ungdomsrevolt och i den nuvarande anarkistiska rörelsen. Inte mindre intressant är Landauers eget liv, som fick ett våldsamt slut under den tyska revolutionen 1919. – AV GABRIEL KUHN

Gustav Landauer (1870–1919) har kallats för »den mest inflytelserika av Tysklands anarkistiska intellektuella under 1900-talet» av den renommerade anarkistiske historikern Paul Avrich.¹

När det gäller publikationer om Landauer intar Sverige en speciell plats. År 1920, bara ett år efter Landauers död, publicerades den första Landauerbiografin

någonsin hos Axel Holmströms förlag under titeln *Revolutionens filosof*. Författare var tysken Augustin Souchy. Souchy kom till Sverige som vapenvägrare under första världskriget och hade varit medlem i Gustav Landauers Sozialistischer Bund som tonåring.

Men Landauers betydelse är inte enbart historisk. I Tyskland sammanställer förlaget Edition AV just nu en samling av Landauers texter i åtta band. Under de tre senaste åren har omfattande översättningar getts ut på engelska, franska och italienska.² Och på den stora anarkistiska konferensen i St. Imier i augusti 2012 kommer en Landauerföreläsning att hållas av den chilenske filosofen Diego Mellado G.

Denna artikel vill bidra till en aktuell diskussion om Gustav Landauers tänkande då många av hans idéer

fortfarande är relevanta i strävan efter ett rättvist, jämlikt och fritt samhälle.

Liv

Gustav Landauer föddes den 7 april 1870 i Karlsruhe i södra Tyskland. Han hade två äldre bröder och växte upp i ett sekulärt och borgerligt judiskt hem.

Landauer blev politiskt engagerad när han flyttade till Berlin som tjugooåring. Han anslöt sig till de så kallade Die Jungen, en grupp radikala unga socialister som utestutits av det socialdemokratiska partiet 1891. Samma år grundade Die Jungen en egen tidning, *Der Sozialist*. Landauer ingick i redaktionskollektivet och inte minst på grund av hans påverkan blev tidningen alltmer anarkistisk.

Landauer rörde sig också i konstnärliga kretsar. Han engagerade sig framför allt i Freie Volksbühne, Berlins första arbetarteater. I Landauers ögon fanns det inget som skilde den politiska kampen från den kulturella. I en av sina mest lästa skrifter, *Aufruf zum Sozialismus*, kallade han socialismen för en »kulturell rörelse» och en »kamp om skönhet». På ett Freie Volksbühne-möte 1892 träffade Landauer sin första fru, Margarethe Leuschner. Paret fick två döttrar, Charlotte Clara och Marianne.

Under 1890-talet blev Landauer Tysklands mest kända anarkist. År 1893 kallades han i en polisrapport för »den radikala och revolutionära rörelsens viktigaste agitator». Som representant för den tyska anarkistiska rörelsen åkte han till Internationalens socialistiska kongresser i Zürich 1893 och London 1896. Anarkisterna utestängdes båda gångerna, inte minst för att de tyska socialdemokraterna opponerade sig mot deras deltagande. Landauer avskydde den tyska socialdemokratin hela sitt liv. Några veckor innan han mördades 1919 sa han under ett tal i München: »Det finns inget vidrigare kreatur i världens historia än det socialdemokratiska partiet.»⁵

I slutet av 1890-talet splittrades redaktionskollektivet på *Der Sozialist* på grund av interna stridigheter. En falang stod för den klassiska så kallade arbetaranarkismen med fokus på proletariatet som revolutionärt subjekt medan en krets kring Landauer tyckte att den revolutionära processen måste inkludera lantbefolkningen och även progressiva borgerliga kretsar. Dessutom var Landauer alltmer övertygad om att människors »inre förändring» var lika viktigt för att skapa socialismen som politiska och ekonomiska omstruktureringar. Landauer vann striden om *Der Sozialist* men när arbetaranarkisterna grundade en egen tidning, *Neues Leben*,⁶ klarade sig *Der Sozialist* inte längre ekonomiskt och utgivningen fick ställas in.

Landauer letade efter nya politiska sammanhang och anslöt sig till projektet *Neue Gemeinschaft*, en spirituellt orienterad grupp driven av bröderna Julius och Heinrich Hart. Landauer såg snart *Neue Gemeinschaft* som ett världsfrämmande projekt utan socialistiskt perspektiv, men tiden i gruppen var lönande ändå. Landauer träffade där två män som kom att spela en stor roll i hans

liv: Martin Buber, en judisk mystiker från Österrike, och Erich Mühsam, en ung passionerad bohem med anarkokommunistiska övertygelser. Buber utövade ett stort intellektuellt inflytande på Landauer och gav ut många av dennes böcker. Mühsam blev Landauers livslånga vän och kamrat och den andra stora personligheten i Tysklands anarkistiska historia.

Mellan 1900 och 1906 var Landauer inte särskilt politiskt aktiv. Han fördjupade sig i mystiska studier och 1903 släpptes hans viktigaste filosofiska verk *Skepsis und Mystik*. Samma år skilde han sig från Margarethe Leuschner och gifte sig med diktaren och översättaren Hedwig Lachmann. Landauer och Lachmann fick två döttrar, Gudula Susanne och Birgitte.

År 1906 fick Landauer ett brev från Martin Buber som var redaktör för en bokserie hos förlaget Ruetten und Loening i Frankfurt. Buber skrev: »Kära Landauer [...] Förlaget önskar en bok om ett mycket efterfrågat och fascinerande ämne: revolution. Hur mycket jag än försöker kan jag inte tänka mig en lämpligare författare än dig.»⁷

Landauer tackade ja och ett år senare publicerades *Die Revolution*, en av hans viktigaste texter. Arbetet motiverade Landauer att återuppta det politiska arbetet. År 1908 grundade han *Sozialistischer Bund* som ett nätverk av lokala grupper i Tyskland och Schweiz med syftet att förbereda socialismen enligt Landauers föreställningar: små, oberoende kommuner på landet samt kooperativa, självstyrda fabriker och verkstäder i städerna, sammankopplade i ett direktdemokratiskt rådssystem. Som förbundets tidning återupplivade Landauer *Der Sozialist*.

År 1911 publicerades Landauers välkända textsamling *Aufruf zum Sozialismus*. Landauer föredrog begreppet socialism på grund av anarkismens negativa rykte trots att han aldrig tappade sina anarkistiska övertygelser. I en programtext förklarade han sitt ordval: »Anarki är bara ett annat ord för socialism. Men på grund av de negativa konnotationerna och de ofta förekommande misstolkningarna är ordet inte lika brukbart.»⁸

När det första världskriget utbröt 1914 fick både *Sozialistischer Bund* och *Der Sozialist* läggas ned. Den ekonomiska situationen och den statliga repressionen omöjliggjorde en fortsättning av dessa projekt.

Under kriget försökte Landauer organisera en antimilitaristisk rörelse men lyckades inte. I februari 1918 dog Hedwig Lachmann plötsligt i lunginflammation. Landauer drabbades hårt av hustruns död; det tog flera månader tills han återhämtade sig.

De politiska förutsättningarna i Tyskland förändrades dramatiskt när kriget tog slut i november 1918. Den tyska kejsaren Wilhelm II tvingades att avgå och Tyskland blev republik den 9 november. Den så kallade novemberrevolutionen skapade en spänd situation mellan socialdemokrater som strävade efter parlamentarism och radikala socialister, inklusive Landauer och Mühsam, som krävde ett rådssystem.

Landauer och Mühsam upplevde novemberrevolutionen i München. Mühsam hade flyttat till den bayerska huvudstaden några år tidigare, medan Landauer följde en kallelse av sin vän Kurt Eisner, Bayerns nya premiärminister. Eisner hade i ett brev bett Landauer att bidra till »transformationen av folkets själ».⁹ Eisner var ledare för Bayerns Oberoende socialdemokrater, USPD, som hade splittrats från det Socialdemokratiska partiet, SPD, år 1917 då de inte längre var beredda att stödja krigsinsatsen.

Utvecklingen i Tyskland gick inte som de radikala socialisterna hade hoppats. Socialdemokraterna säkrade makten och tvekade inte att med militär hjälp slå ned det så kallade spartakistupproret i Berlin i januari 1919 och rådsrepubliken i Bremen i början av februari 1919. I Bayern förlorade USPD valet den 12 januari och Eisner mördades av en ung aristokrat några veckor senare. Drömmen om den socialistiska revolutionen verkade långt bort. Då bestämde sig Landauer, Mühsam, några USPD-medlemmar samt oberoende radikala socialister den 7 april 1919 för att utropa en rådsrepublik i Bayern.

Rådsrepubliken störtades efter tre veckor när den socialdemokratiska regeringen i Berlin skickade reaktionära soldatenheter, så kallade Freikorps, till Bayern. Landauer arresterades den 1 maj och dödades av en grupp soldater dagen efter. Kroppen slängdes i en massgrav men återlämnades till familjen efter dottern Charlottes ihärdiga protester. År 1925 fick Landauer en egen gravsten samt ett monument bekostat av Münchens anarkosyndikalistiska förening. Monumentet förstördes senare av nazisterna. Idag delar Landauer gravplats med Kurt Eisner på Münchens judiska begravningsplats.

Mystisk socialism

Gustav Landauers tänkande var på många sätt unikt i anarkismens historia. Detta kan förtydligas med fyra punkter: mystisk socialism, motsamhälle, utopi och landsbygden

Enligt Landauer kan socialismen aldrig förverkligas om människorna inte är beredda »inuti», det vill säga om de inte känner ett gemensamt band mellan alla individer och alla generationer. Landauer var övertygad att detta band finns i alla människor men att människorna tappar kontakt med det i ett kapitalistiskt samhälle med dess individualistiska strukturer. För att återupptäcka bandet är vi tvungna att »gå djupt inuti oss själva». Landauer skrev 1901:

Vi – den nya generationen – kan hitta den gemenskap som vi behöver och önskar endast om vi separerar oss från de nuvarande formerna av gemenskap. Om denna separation är radikal och om vi som separerade individer är beredda att sjunka ner till djupet av vår existens och nå vår naturs kärna så kommer vi hitta den äldsta och mest fullkomliga formen av gemenskap; en gemenskap som inte bara inkluderar hela mänskligheten utan hela universumet.¹⁰

Motsamhälle

Enligt Landauer är det inte möjligt att »krossa» staten eller kapitalismen. I artikeln »Schwache Staatsmänner, schwächeres Volk» skrev han 1910: »Ett bord kan omstörtas och en ruta kan krossas. Men de som tror att staten också är en sak eller en fetisch som kan omstörtas eller krossas är sofistiker och dogmatiker.»¹¹ Landauers mest kända citat följer direkt efter: »Staten är en social relation; ett speciellt sätt för människor att förhålla sig till varandra. Den kan förstöras genom skapandet av nya former för sociala relationer, det vill säga genom att man förhåller sig till varandra på annorlunda vis.»¹²

Landauer menar att det är omöjligt att bli av med staten och kapitalismen genom att angripa dem. Istället måste man göra dem överflödiga genom att bygga upp alternativa politiska och ekonomiska relationer. Landauer pläderar för något som senare har kallats för ett motsamhälle; ett samhälle bortom staten och kapitalismen som skapas genom egna kooperativ, föreningar och, i Landauers vision, framför allt bosättningar. Den förändring Landauer såg framför sig går långsamt och bygger inte på några spektakulära händelser, men enligt honom är det den enda väg som leder till socialismen. Diego Abad de Santillán skrev att Landauer propagerade för »en revolution underifrån i varje ögonblick».¹³ Landauer själv skrev: »Socialismen betyder inte att kräva och att vänta; socialismen betyder att göra.»¹⁴

Utopi

Landauer studerade historiens revolutioner noggrant. Han såg de stora historiska revolutionerna som viktiga steg mot ett socialistiskt samhälle men han menade att de aldrig kunde ersätta den nödvändiga vardagliga transformationen. Den sanna revolutionen var en *process* för Landauer, inte en *händelse*.

Utopi var ett centralt begrepp i detta tankesätt. Enligt Landauer är det utopin som alltid driver människorna vidare, som förhindrar att de ger upp längs den långa och plågsamma vägen till socialismen. Landauer utvecklade sin utopiuppfattning framför allt i texten *Die Revolution*. Där hittas följande sammanfattning:

Under revolutioner sker allt väldigt snabbt, precis som i drömmar när gravitationen verkar ha försvunnit. Man kan uppleva liknande känslor när man är vaken: i sena stunder av reflektion, iakttagelse, inbillningsförmåga och kreativitet kan vi vara övertygade om att alla våra mål kommer nås och att alla våra hinder kommer försvinna. Men sen kommer dagen och vi kan inte längre förstå vår optimism, vårt mod, vårt tro. [...] Sen kommer en till natt då vi verkar få vingar som bär oss bortom allt besvär [...] Detta beskriver relationen mellan snabba, drömmaktiga revolutioner och de svåra perioderna emellan. Vi kommer svänga fram och tillbaka mellan dessa faser tills en ny anda

kommer och möjliggör våra drömmars förverkligande varje dag. Då ska vår sanna anda komma till livet; då ska våra aktiviteter inte längre vara präglade av aggression och förstöring som snart ersätts igen av tristess och ledsamhet.¹⁵

Landsbygden

Landauers socialism har kallats för agrar. Beteckningen är inte helt fel. Landauers socialistiska vision byggde på rurala samhällen. Landauer var mer intresserad av böndernas roll i revolutionen än alla andra tyska socialister. Han kallade bönderna »våra bästa vänner utan att de vet om det».¹⁶

Ibland tolkades det som att Landauer svek arbetarklassen. Det är sant att Landauer skrev att »ingen social grupp idag vet mindre om hur man gör en revolution än industriproletariatet»¹⁷ och att han kallade proletariatet för »överskattat».¹⁸ Men att dra slutsatsen att Landauer såg ned på arbetarklassen är förenklat. Landauers åsikt uttrycks bra i följande citat: »Angående den aktiva sociala och kulturella utvecklingen kan vi inte förvänta oss mer från arbetarklassen än från andra klasser; däremot finns det bland arbetarna mer ilska, förkastelse, passion och styrka – centrala kvaliteter för effektivt motstånd.»¹⁹

Landauers kritik av proletariatet riktade sig enbart mot en abstrakt och idealiserad bild av arbetarklassen som överlägsen i den revolutionära kampen. Landauer ifrågasatte aldrig arbetarnas centrala roll i folkliga uppror. Det som Landauer förespråkade var ett enkelt, icke-alienerat liv: »Den socialistiska byn, med verkstäder och lantfabriker, med ängar och fält och trädgårdar, med kor och får och kycklingar; ni storstadsarbetare, det är bäst ni vänjer er till den idén hur främmande och konstig den

än verkar! Det är den enda möjligheten att förverkliga socialismen!»²⁰

Arvet efter Landauer

Landauers idéer fick betydelse på många områden. På det intellektuella planet inspirerade han bland andra Walter Benjamin, Ernst Bloch och Hermann Hesse. På det kulturella planet diskuterades Landauers idéer i den naturförbundna tyska *Jugendbewegung*, en rörelse som dock togs i beslag av nazisterna under 1920-talet. På det politiska planet levde Landauers tankar vidare inom den anarkosyndikalistiska *Freie-Arbeiter Union Deutschlands*, FAUD, som grundades några månader efter Landauers död. Landauers bosättningsidéer spelade också en viktig roll i den tyska kommunrörelsen och under 1920-talet grundades några bosättningar till hans minne. Det finns ett rörande fotografi av en grupp arbetare från bosättningen *Freie Erde* nära Düsseldorf som mejslar följande ord på en marmorplatta med Landauers ansikte: »Vi bosätter oss på den här karga jorden den 6 juli 1921 i Gustav Landauers anda och kallar den därför för Fria jorden.»

Internationellt sett var Landauers inflytande störst inom kibbutzrörelsen. Detta har bland annat dokumenterats i James Horrox utmärkta bok *A Living Revolution: Anarchism in the Kibbutz Movement* (2009). Det finns flera vittnesmål om Landauers påverkan på kibbutzniks, exempelvis av den österrikiska skribenten, psykologen och kommunisten Manès Sperber: »Landauers död var fruktansvärd, men för människor som mig, medlemmar av den unga fria judiska rörelsen, tog hans liv aldrig slut. Vi kände att han alltid var med oss, speciellt när vi diskuterade en vågad plan som, några år senare, blev verklighet på uråldrig jord i ett land långt borta. Jag pratar

Utvecklingen i Tyskland gick inte som de radikala socialisterna hade hoppats. Socialdemokraterna säkrade makten och tvekade inte att med militär hjälp slå ned det så kallade spartakistupproret, först i Berlin i januari 1919 och sedan i Bremen, där rådsrepubliken krossades i början av februari.

om de kraftfulla gemenskaperna som unga pionjärer skapade i Palestina. [...] Varje gång jag besöker en kibbutz tänker jag på Landauer.»²¹

Vi vet inte vad Landauer skulle ha tyckt om kibbutzrörelsen. Några månader före sin död blev han inbjuden till en konferens om judiska bosättningar i Palestina av Nachum Goldman, vid tillfället en ung diplomat och senare president av den Judiska världskongressen. Landauer var intresserad men ville inte bestämma sig utan att först träffa Goldman för ett samtal i München. Samtalet blev aldrig av på grund av utvecklingarna i Bayern och Landauers död.

Landauer påverkade den frihetligt socialistiska judiska kulturen också bortom kibbutzrörelsen. Det illustreras exempelvis av ett specialnummer av *Die Arbeit* från 1920; *Die Arbeit* gavs ut av den socialistisk-sionistiska organisationen *Hapoel Hatzair*. I förordet stod: »Det här numret dedicerats till Gustav Landauers minne. [...] Gustav Landauer väckte oss och förändrade våra liv. Han gav sionismen – som han aldrig nämnde – en ny betydelse, en ny intensitet, en ny riktning.»

I Sydamerika hölls Landauers minne vid liv tack vare Diego Abad de Santillán. Santillán bodde i Berlin under 1920-talet och publicerade flera av Landauers texter i spansk översättning, inklusive *Aufruf zum Sozialismus* och *Die Revolution*.

Med anarkismens nedgång under 1930-talet – ett resultat av politiska och ekonomiska händelser – försvann också Gustav Landauer från den offentliga debatten. Som många andra anarkister återupptäcktes han i slutet av 1960-talet inom anarkismens så kallade andra våg när antiauktoritära idéer spelade en stor roll i protesterna mot borgerliga värderingar och det kapitalistiska systemet. Även tidningen *Arbetaren* publicerade en artikel med titeln »Gustav Landauer aktuell på nytt» den 23 februari 1968. Det dröjde dock till anarkismens så kallade tredje våg, vars början kopplas till protesterna mot Världshandelsorganisationen i Seattle 1999, innan Landauer blev en mycket omdiskuterad figur i den globala anarkistiska rörelsen. Anarkismens tredje våg ses ofta som en reaktion på sammanbrottet av statssocialismen då unga aktivister letande efter en mer hoppfull och historisk mindre belastad världsåskådning. Speciellt Landauers övertygelse att ett aktivt skapande av socialismen är mer effektivt i kampen för en bättre värld än angrepp mot staten och kapitalet talar till många nuvarande anarkister som upplever statens och kapitalets makt som oöverbärande. Även Landauers mystiska tankar möter stort intresse. Det bekräftar den fortsatta kraften av Landauers idéer och den socialistiska utopin. Gustav Landauer kan fortfarande hjälpa oss att ta de små steg som behövs för att göra utopin till verklighet.

REFERENSER – GUSTAV LANDAUERS ÅTERKOMST

- 1 Paul Avrich, *Anarchist portraits*, Princeton 1988, s. 248. Alla översättningar Gabriel Kuhn.
- 2 *Revolution and other writings*, Oakland 2010; *La comunauté par le retrait*, Paris 2008; *Comunità anarchica*, Milano 2012.
- 3 Gustav Landauer, *Aufruf zum Sozialismus*, Frankfurt am Main 1976 [1911], s. 75.
- 4 Landesarchiv Berlin, Pr. Br. Rep. 30 Berlin C: Polizeipräsidium, Tit. 95, Nr. 16346.
- 5 Ulrich Linse (red.), *Gustav Landauer und die Revolutionszeit 1918/19*, Berlin 1974, s. 180.
- 6 *Neues Leben* blev *Der freie Arbeiter* som var en av Tysklands mest inflytelserika anarkistiska tidningar till Nazisternas maktövertagande 1933.
- 7 Martin Buber, *Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten*, Heidelberg 1972, s. 1: 245.
- 8 »Die zwölf Artikel des Sozialistischen Bundes», *Der Sozialist*, 1 januari 1912.
- 9 Gustav Landauer, *Sein Lebensgang in Briefen*, Frankfurt am Main 1929, s. 2: 296.
- 10 »Durch Absonderung zur Gemeinschaft», *Die Erfüllung*, #2, 1901.
- 11 »Schwache Staatsmänner, schwächeres Volk», *Der Sozialist*, 15 juni 1910.
- 12 *ibid.*
- 13 Diego A. de Santillán, »Die tägliche Revolution von unten auf» Erich Mühsam et al., *Gustav Landauer – Worte der Würdigung*, Darmstadt 1951, s. 5.
- 14 »Was ist zunächst zu tun?», flygblad Sozialistischer Bund, 1909.

15 Gustav Landauer, *Die Revolution*, Münster 2003 [1907], s. 88.

16 »Die Siedlung», *Der Sozialist*, 15 juli 1909.

17 Landauer 1976, s. 175-176.

18 »Vom Weg des Sozialismus», *Der Sozialist*, 1 juli 1909.

19 »Vom freien Arbeitertag», *Der Sozialist*, 1 oktober 1911.

20 »Die Siedlung», *Der Sozialist*, 15 juli 1909.

21 Manès Sperber, »Der andere Sozialismus. Gustav Landauer oder: Die herrschaftslose Gemeinschaft» *Nur die Phantasie losen flüchten in die Realität. Anarchistisches Ja(h)rbuch I*, Berlin 1983, s. 113–114.

ABSTRACT – THE RETURN OF GUSTAV LANDAUER

In recent years there has been increased interest in the German mystic and anarchist Gustav Landauer (1870–1919). This interest is not confined to the German-speaking world, as new translations of Landauer's work into English, French, and Italian confirm. The purpose of this article is to provide an overview of Landauer's life and ideas and to stimulate contemporary debate on some of the key issues of his unique political philosophy: mystical socialism, a counter-society based on communes and cooperatives, everyday revolution as a consequence of utopian desire, and agrarianism.

GABRIEL KUHN

är skribent och översättare och forskar om anarkistisk och marxistisk historia och teori.

I rygsäckarna hade man packat ned kläder, kokkärl, en termos med varm dryck och mat att äta under resan. I plånboken låg SSU-medlemskort och lägerbiljett. Röda tåget och lägerveckan var som en resa in i framtidens samhälle. Några tyckte kanske det var synd att tåget också gick tillbaka hem. Tågen gick från Skåne, Västkusten och Norrbotten.

Att resa på sommarläger med arbetarrörelsens ungdom ...

ALLA SOM HAR VARIT MED vet hur lärorikt och spännande det kan vara. Man får nya vänner, träffar gamla vänner och där formas identitet och minnen av gemenskap. De som nu är gamla minns kanske SSU:s riksläger i Motala den första fredssommaren i Europa 1945 eller det internationella lägret i Skarpnäck 1950 då 15 000 ungdomar från 30 länder samlades.

Bilderna här är från SSU:s sommarläger – Höga kusten – i Norrfällsviken 1976 där över 3000 SSU:are tältade. Det var det största lägret sedan 1950. Röda tåg avgick från Boden, Malmö och Göteborg. Partiets toppfigurer talade och kända musiker spelade.

En dag ägnades åt det fackliga arbetet, andra dagar åt internationella frågor, folkrörelsernas roll och den sista dagen åt framtiden och därefter var det dags för den största demonstrationen i Kramfors historia. Man kunde lyssna på seminarier men även spela volleyboll, fotboll, bada, delta i klubbängsfestival och lära sig att dansa gammaldans. Hos RFSU kunde man köpa tröjor och kondomer, Broderskap organise-

rade andakter och i lägrets Konsumbutik fanns inga produkter från multinationella företag. På lägret utarbetades även ett miljömanifest.

Tiden går och vi har frågat några av 1970-talets SSU:are om minnesbilder. Vi inser att det nu är lika långt mellan 1970-talet och nutid som det var från 1930-talet till 1970. Ådalslägret är också väl dokumenterat i förbundets arkiv, fyra volymer handlingar och tre volymer fotografier.

I år anordnar Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Ung vänster och andra organisationer sommarläger. På grund av terroristdådet på Utöya har en olust och rädsla spridit sig. Törs föräldrar 2012 låta sina ungdomar åka på sommarläger i arbetarrörelsens regi? Vi hoppas det och vi önskar dem lycka till.

Vi tackar också SSU för att de gett oss möjlighet att trycka dessa sidor i färg. Titta gärna på bildspelet på www.arbetarhistoria.se/142

ARBETARHISTORIAS REDAKTION

SOMMARLÄGER 1976

Läger-Konsum bojkottade multinationella produkter. Ingen Coca Cola, ingen GB-glass och ingen Colgate – däremot Konsums egna märken, Wårby, Winner, Goman och Eve. Konsum gav 2 procent i återbäring som oavkortat gick till SSU:s solidaritetsfond.

På kvällarna bjöd de olika distrikten in varandra till vänortsträffar. Skåningar fick smaka på surströmming från Ulvön. Östergötland och Halland ägnade sig åt att kasta stövel. Ångermanland och Sörmland hade »Rysk auktion».

Lägeröppning den 3 juli 1976, kl. 19.45. Kampmusik i Röda radion. Distrikten tågade under sina fanor och man inledde med att unisont sjunga Arbetets söner. SSU:s-ordförande Lars Engqvist invigde lägret. Solosång av Pia Nilsson, därefter hälsades de internationella gästerna välkomna. Partisekreterare Sten Andersson talade: »Det är de ungas sak att hävda de gamlas rätt. Det kommer att krävas många nya miljarder för att klara tryggheten och omvårdnaden om de allt fler äldre. För Boman och moderaterna är skattesänkningar för höginkomsttarna den viktigaste frågan». Ett klubbgäng spelade »En slant till Spanien kamrat». Valbudskavlen nådde här sitt slut och internationalen sjöngs.

En hel dag ägnades åt fackliga frågor: om löntagarfonder kunde man prata med Per-Olof Edin. Andra seminarier handlade om arbetslivets förnyelse och ungdomen och arbetsmarknaden. Alla LO-förbund var där för att träffa sina medlemmar.

»Som jag anat kom reportaget inte att göra mig särskilt populär»

I mitten av 1970-talet blev jag medlem i SSU, ett beslut som ledde till att jag fick många nya kunskaper och erfarenheter. Sist men inte minst fick jag också många nya härliga vänner som tänkte och tyckte som jag och som jag kom att umgås med såväl i föreningslivet som i privatlivet. 1979 var det dags för riksläget.

Jag hade hört mina äldre kamrater tala så varmt om lägret de varit på i Ådalen 1976 så självklart anmälde jag mig med spänning. Med nypermanerat afrohår, tält och ryggsäck åkte de flesta i klubben iväg med Röda tåget. Jag hade då hunnit blir 19 år och arbetade som montör på en fabrik. Den fackförening vi tillhörde var Metall.

En av aktiviteterna under lägret var seminarier för oss som var fackföreningsanslutna. Som jag minns det var jag nog i stort sett ensam om att tillhöra Metall i vår SSU-klubb och det kändes lite pirrigt att som ensam tjej gå dit men jag träffade snabbt andra tjejer som också vågat sig till »de stora grabbarna» i Metall. På seminariet fick vi information, diskuterade ideologi och samarbetsmöjligheter.

Metallarbetaren närvarade under seminariet och gjorde ett reportage. En av vinklarna var att göra en intervju med någon vanlig ung tjej som inte tillhörde de aktiva och de kom då att fastna för mig. Kanske tyckte de att jag hade så glödande åsikter när jag svarade på deras frågor om varför jag var engagerad i SSU. Med emfas deklarerade jag min åsikt om alla människors lika värde och vikten av rättvisa löner. Intervjun kom att publiceras i tidningen med mig i närbild.

Lite spänd var jag hur »gubbarna» i min fackklubb skulle reagera när de fick se artikeln. Som jag anat kom reportaget inte att göra mig särskilt populär. De var nog närmast chockade över att en av montörtjejerna kunde hysa sådana radikala idéer.

När kvinnliga montörer blev sjukskrivna pga. vibrations-skador i armarna efter användandet av gamla jättevibrerande skruvdragare kommenterade en del av fackrepresentanterna det mest som »kärningnäll». Som tur var stod företagsläkaren och sköterskan på vår sida. Efter ett år på fabriken sade jag upp mig för att börja studera på högskolan. Det tog flera år innan värken i min ena arm så småningom avklingade.

Något engagemang i den fackklubben var aldrig aktuellt.

ROSE-MARIE ISAKSON

SOMMARLÄGER 1976

Turneringar anordnades i fotboll och volleyboll. Distrikten och de internationella gästerna hade egna lag. I fotbollsfinalen vann Kronoberg med 7-2 över de Internationella och i volleyboll vann Norrbotten över Halland med 3-0.

Det blev något av ettexperiment att få så många människor att fungera tillsammans. Och särskilt att få med barnfamiljerna. De äldre barnen fick en särskild lägerbok framställd av KF och SSU. I en särskild barnby fanns bygglek, simskola, film, lekar och underhållning. Lena, 11 år: »Jag tycker att lägret var jätteroligt. Det var så mycket aktiviteter så man inte hann med alltihop.»

Gammaldanskurser ordnades både för nybörjare och för dem som ville lära sig mera. På kvällarna kunde man praktisera det man lärt. Minigolf, bad, kanotpaddling eller softa och lyssna på den röda radiokanalen var andra aktiviteter man kunde ägna sig åt.

»Man kände sig delaktig i något stort»

Jag jobbade mycket med Arbetarteater främst på vallägret i Ransäter 1979 och hade många små möten om olika teaterprojekt som sedan skulle sjösättas framöver. Sen minns jag alla fantastiska musikframträdanden som man fick se både på små scener och på den stora scenen då man satt i en backe lutad ner mot scenen.

Det var Sumpen Swingsters, Marie Bergman, Kurras kapell med flera. Själv körde jag runt med olika mer eller mindre seriösa band.

Man kände sig delaktig i något stort och en samhörighet som har varit svår att återskapa senare.

MICKE LINDBOM

Distrikten ansvarade för renhållningen i lägret. Stadsstyran gjorde två rundor om dagen.

SOMMARLÄGER 1976

Broderskap disponerade fiskekapellet. Varje morgon och kväll kunde man besöka andakter. Man hade också politiska bibelstudier och viskvällen »Nyandlig visa i samhället».

SSU:s »egen trubadur» Björn Ehrling var också med i lägerledningen. Andra som uppträdde var Evert Ljusberg, Gösta Linderholm, Stefan Demert och Jeja Sundström, Arne Domnerus och sedan alla SSU:s egna klubbgång: Besses Svänggång, Eld i Berget, Trots allt, Nya gesällerna, Röda flammorna, Tabasko, Rockhororna och Lasse-Maja med flera.

Alla 14 distrikt hade egna »byar» och de internationella hade två, en för de nordiska länderna och en för övriga gäster. Att sätta upp sitt tält kunde vara ett äventyr, särskilt om det var första gången. Lägartidningen 3 juli: »Jag har nu varit här i exakt 28 timmar. 27 av dessa har jag ägnat åt tältresning. Vad har jag gjort den 28:e timmen? Suttit hos sjukvårdaren. Tältpinnar är vassa och dessutom kan man klämma sig på dem.»

Det gick bra att ha läger utan alkohol. Lättöl från Vårby och Cirkelkaffe fick räcka. Nykterhet för att alla skulle kunna vara med, de som var minderåriga och de som hade problem med alkohol. Veckans meny gav en bild av folkhemmets matkultur: köttbullar, kyckling, fläskkorv, schweizare, fiskpinnar och spaghetti med köttfärsås.

»Det var roligt helt utan alkohol och andra droger»

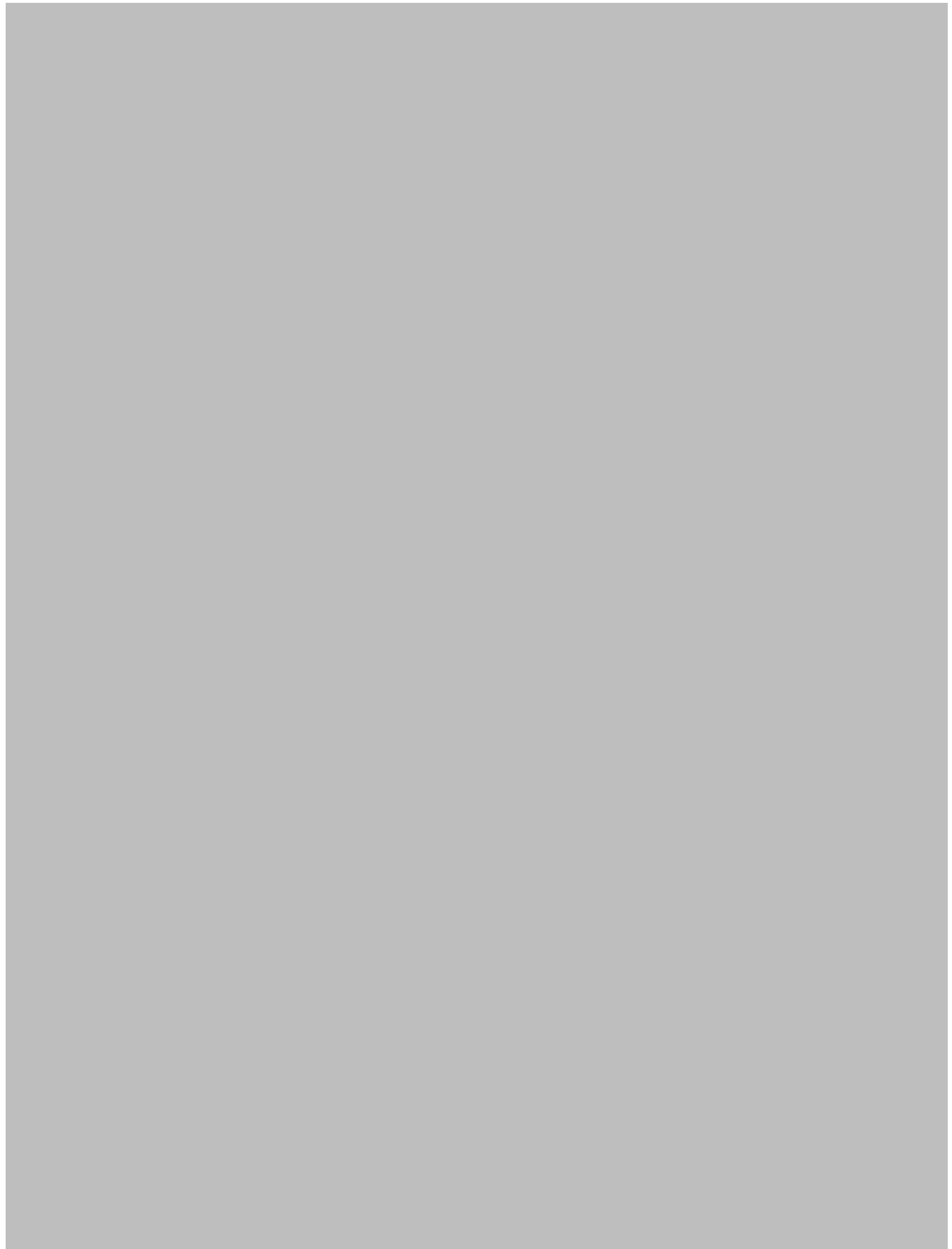
Jag gick med i SSU 1978 och jag minns Aston Raymers och Rolf Wickström på vallägret i Lysekil 1982, men jag hade börjat mitt föreningsliv i Ungdomens Nykterhetsförbund. En av de saker jag uppskattade med SSU att våra sammankomster alltid var fria från alkohol och andra droger. I alla sammanhang där SSU var med och arrangerade fanns ingen alkoholservice. Det gläder mig att det fortfarande är så. Det var, och är tydligen fortfarande, en av SSU:s viktiga idéer: att alla möten ska vara öppna för alla medlemmar, att ingen ska utestängas för att de inte är myndiga eller för att de har problem att hantera alkohol.

Jag uppskattade verkligen att tillbringa mitt föreningsliv i ungdomen i två olika organisationer, där man inte drack någon alkohol på möten och kurser. Det var en fantastisk gemenskap i SSU, något som jag kommer att minnas i hela mitt liv, hur roligt vi hade, och att det dessutom var roligt helt utan alkohol och andra droger.

MONICA CEESAY

Vallägret 1976 som

tygmärke. Hos Frihets förlag kunde man köpa valtröja med det stora Jarmärket. I Blommor & Bin, RFSU:s affär, kunde man köpa en tröja med texten Mamba Racing Team och kondomer förstås, Profil 12 kronor och Blommor & bin 11 kr.

Utflykt till Ulvön, känd för sin särpräglade natur och sin surströmmingsframställning. Andra turer gick till Nordingrå, Lunde, Höga kusten och det erbjöds även solnedgångs- och kanothajk.

1931 skrevs ett svart kapitel i Ådalens historia. Fem arbetare sköts till döds i Lunde. Fem arbetare som demonstrerade mot att strejkbrytare sattes in i deras ställe. 45 år senare hade ekot från skotten försvunnit. De gamla mindes fortfarande men för de unga SSU:arna på vallägret var händelserna i Lunde nästan ett överkligt drama.

Monica Andersson: »För en ung SSU:are var det en berusande känsla – trots ett alldeles alkoholfritt läger – att få tillfälle att prata med de som fattade besluten och upptäckte att de tog oss på allvar.»

Jag blir ombedd att göra en tidsresa, 36 år tillbaka. Tycker inte riktigt att jag har tid. Minnena är otydliga. Så får jag ett bildspel, fint ljudsatt med tidens musik. Jag ser bilder av gamla vänner i yngre och fräschare upplaga, av den stora manifestationen och fnissar lite åt kläderna vi bar.

Plötsligt är jag där, ny i politiken, nyförälskad, i gemenskapen, i arbetarrörelsesångerna, i kön till läger-Konsum. Tillbaka i de ljusa sommarnätterna och känslan av att allt är möjligt, på SSU-lägret i Ådalen sommaren 1976.

Vi steg på Röda tåget i Alvesta under jubel från kamrater som redan rest från Skåne och Blekinge. De chartrade tågen tog oss, 3000 ungdomar, barn och en och annan veteran från hela landet, till Norrfällsviken i Kramfors kommun. Vi var på väg till det största SSU-lägret i modern tid där vi skulle umgås och slipa argumenten inför valet i september. Tågresan var

Fanor från hela landet. Ådalens största demonstration med 9000 deltagare gick från Kramfors idrottspark till Flogsta camping, där man kunde höra partiordförande Olof Palme och LO-ordföranden Gunnar Nilsson. SSU-ordföranden Lars Engqvist inledde valrörelsen med följande ord: »Men tänk om vi skulle få en borgerlig regering – hur går det då med solidariteten med gamla och utslagna, hur går det då med demokratin i arbetsliv och skola?»

»Vi minns dem än, de betydde så mycket – men fick aldrig veta det själva». Olof Palme om de svenska arbetare som sköts till döds 1931. I övrigt så handlade hans tal mycket om hotet från den borgerliga sidan. »Centerledaren har gått till förvirrad attack mot arbetarrörelsens demokratiska pålitlighet. Frågan är om det här speglar centerledarens övertygelse, eller om det bara är en taktisk manöver för att vara de reaktionära högerkrafterna till lags.»

lång, särskilt som vi fick sitta och sova, och det var ett ganska hållögt gäng som äntligen var framme på lägerplatsen i talls-kogen. Vi hade med oss ett militärtält som fungerade som samlingsplats och sovplats för några med särskilt god nattsömn. Det stora tältet var också bra för kamrater med olika former av funktionsnedsättningar som kunde de röra sig utan att ständigt snava på tallrötter och få hjälp om det behövdes.

Ekonomisk demokrati låg i luften bland många av de aktiva medlemmarna och LO hade på sin kongress några veckor tidigare anslutit sig till tankar om löntagarfonder. Andra plakat som bars i demonstrationen var: Fria P-medel, Socialisera bankväsendet, Bort med storfinansen, Med SAP för löntagarfonder, Bekämpa könsrollerna, Planhushållning för bättre miljö, Ackorden bort.

Ett politiskt ungdomsläger är allvar och lek. Det är seminarier och workshops där behovet av samhällsförändringar diskuteras. Det är fotbollsturneringar och danskurser. Spännande möten med internationella gäster som berättar om en annan och inte sällan svårare verklighet. Möten som väcker solidaritet och kamplust och ibland ger vänner för livet.

I Ådalen fick vi också lyssna till den tidens socialdemokratiska ledare. »Alla» var där – Olof Palme, Tage Erlander, Gertur Sigurdson och Sten Andersson – för att inspirera oss, men också för att få vår förståelse för politikens allt annat än glamorösa vardagsvillkor. För en ung SSU:are var det en berusande känsla – trots ett alldeles alkoholfritt läger – att få tillfälle att prata med de som fattade besluten och upptäckte att de tog oss på allvar. SSU brukar med stolthet kalla sig för »verklighetssynens ungdomsförbund». Det är ungdomar som tidigt lär sig att samhällsförändringar tar tid och inser att politik kräver uthållighet och hårt arbete. Att viljan till förändring är en förutsättning, men inte nog för att nå resultat. Ändå höll SSU några år senare på att slitas sönder av inre strider mellan

dem som höll fast vid en mer traditionell folkrörelsemodell och dem som ville öppna upp för nya förvaltningsformer där individen skulle få mer att säga till om, till exempel i boendet.

Mitt politiska engagemang hade tagit fart under våren 1976. På ett av de första mötena talade Lars Engqvist, SSU:s ordförande, som talade om energi- och miljöfrågor. Intresset för miljöfrågor var ganska nymorgnat och det var också under 1970-talet som kärnkraften sattes på dagordningen. SSU var faktiskt en av de första av de »etablerade» politiska organisationer som tog dessa frågor på allvar och miljö var ett tema på lägret, tillsammans med frågor om ungdomsarbetslöshet och sysselsättning, kultur och internationella frågor.

På kvällarna satt vi vid lägerelden, eller vid scenen i skogsdungen där Gösta Linderholm, Jeja Sundström och många andra spelade och sjöng in natten. Vi åt rökt sik och tittade på solnedgången över Ångermanälven. Vi dansade och hånglade i buskarna, kliade myggbett och talade om livet och en bättre värld.

Sista dagen genomförde vi den största demonstrationen i

Ett hundratal socialister från andra länder deltog i lägret: De kom från Finland, Danmark, Norge, Island, Tyskland, Österrike, Spanien, Portugal, Malta, Chile, Bolivia och Nya Zeeland. Seminarier hölls om Latinamerika, Södra Afrika och Spanien som just då höll på att omvandlas till demokrati. Från Spanien kom Aleberto Landaburu och Jayier Gonzales och höll möte tillsammans med Antonio Ribeiro och Alexandre Simones från Portugal under rubriken: Vad händer efter Franco och Caetano?

Ådalens historia. Tåget leddes av en salig blandning musikanter och glada barn. Inga strikta led där inte. Ändå var det ovanligt högtidligt. Närheten till Lunde och minnet av de fem arbetare som sköts vid en fredlig demonstration i 1931 påminde oss om att krav om rättvisa kan ha ett högt pris.

Här vilar
en svensk arbetare.
Stupad i fredstid.
Vapenlös, värnlös.
Arkebuserad
av okända kulor.
Brottet var hunger.
Glöm honom aldrig.

Men vi kände oss fullständigt trygga. På lägret i Höga kusten i Ådalen, tre år senare i Erlanders hembygd Ransäter och på internationella festivaler oroade vi aldrig om vår självklara rätt att samlas och uttrycka våra politiska idéer. Och vi kunde inte föreställa oss att en politisk terrorist 35 år senare skulle angripa vår norska systerorganisation AUF i syfte att utplåna en hel generation blivande socialdemokratiska politiska ledare.

Under rättegången mot förövaren på Utöya, som pågår när detta skrivs, har vi gång på gång fått höra om hjältemodiga insatser av ungdomar som hjälpte sina skadade kamrater, trots att de måste ha insett att deras solidaritet kunde kosta dem livet. AUF-ungdomarnas mod och värdighet då och genom hela den svåra tiden under året som gått har imponerat på en hel värld. Jag vill gärna tro att det också säger något om vad ett AUF- eller SSU-läger i normala fall betyder av praktisk demokrati för dem som fått förmånen att vara där. Man växer lite som människa och lär sig ta ansvar, både för sig och för andra.

Terroristen på Utöja förstörde livet för hundratals människor, men misslyckades totalt i sitt uppsåt. Han kommer att sitta stadigt bakom galler den dagen en av de unga tjejerna eller killarna som överlevde hans massaker blir statsminister i Norge. Och nya generationer kommer att åka på läger.

MONICA ANDERSSON

gick med i SSU i mitten av 1970-talet och har arbetat i SSU och Socialdemokraterna som internationell sekreterare och som politiskt sakkunnig hos Anna Lindh.

»Sol, bad och god vård åt stenöknens barn.» Internationella arbetarhjälpens sommarkolonier i Sverige 1928–36

Barn till kämpande och nödställda arbetare skulle slippa städernas gränder, fabriksrök och bakgårdar för att under någon månad äta sig mätta, få miljöombyte och andas ren luft. Det var tanken när Internationella arbetarhjälpen, IAH, startade barnkolonier. I Sverige omfattade verksamheten under åren 1928–36 nära tusen barn.

AV ANDERS GUSTAFSON

Idén om sommarkolonier för mindre bemedlade barn uppkom under senare delen av 1800-talet. I Schweiz lät en präst 1876 en grupp fattiga barn från Zürich tillbringa sommaren på landsbygden, och liknande initiativ togs tidigare både i USA och i Frankrike. Idéerna spreds och Tyska skolan i Stockholm organiserade den första svenska barnkolonin år 1883.

Bakom dessa kolonier, som syftade till att rädda städernas arbetarbarn från moraliskt och fysiskt förfall, stod ofta välgörenhetsföreningar ledda av rika privatpersoner och kyrkan. Verksamheten har tolkats som ett sätt att disciplinera arbetarklassen, skapa samhälleligt lugn och på sikt producera friskare arbetskraft.¹

Även på vänsterkanten insåg man att barnkolonier var en bra idé. Den här artikeln belyser Internationella arbetarhjälpens

bortglömda koloniverksamhet i Sverige. Källmaterialet utgörs av svenska IAH-sektionens arkiv, lokalt material från Borås och Göteborg, organisationens egna trycksaker samt den samling pressklipp och andra dokument som Stockholms kriminalavdelning, 6:e roteln, det vill säga säkerhetstjänsten, samlade.²

Vad var då Internationella arbetarhjälpen för typ av organisation?

En kort IAH-historik

Den tyske kommunisten Willi Münzenberg fick 1921 i uppdrag av Lenin att starta en organisation för att lindra den rådande ryska hungersnöden och samtidigt ge materiellt och moraliskt stöd till Sovjetryssland. Inom några år skulle IAH, vars centralkommitté hade sitt säte i Berlin, genomgå en enorm utveckling: man drev ett mediekonglomerat med flera tidningar och tidskrifter, bokklubb samt filmdistribution. Dessutom organiserades exempelvis fotografer, konstnärer, kvinnor och barn.

IAH framställdes som en partipolitiskt neutral proletär hjälporganisation som skulle ge understöd åt kämpande arbetare och undsätta offer för naturkatastrofer. I realiteten var

Föräldrträff med kolonisterna vid Elmsta på Vaddö 1936. Barnen kom från Södermalm, Vasastan, Aspudden och Tellusborg.

IAH underordnad Kommunistiska internationalen, Komin-tern, och ingick i det komplexa nätverk av organisationer, som syftade till att sprida kommunismens idéer utanför kretsen av övertygade.³

I Sverige bildades en IAH-kommitté 1921 som bidrog till insamlingen för det hungrande Ryssland. Verksamheten hade band till Sveriges kommunistiska parti, SKP, men partiet splittrades 1924 då ledaren Zeth Höglund med anhängare uteslöts, vilket försvårade IAH:s arbete. Sektionen var vilande till 1925, då man genomförde en hjälpaktion för Grängesbergsolyckans offer, samma år deltog man i en kampanj för strejkande arbetare i Kina. Aktiviteten i Sverige ökade i slutet av decenniet, 1928 genomfördes kampanjer för strejkande lantarbetare i Södra Møre, och för barn till strejkande och lockoutade inom gruv-, sågverks- och massaindustrin. 1930 genomfördes

insamlingar för strejkande gummiarbetare i Helsingborg, under de kommande åren organiserades soppkök och hjälp åt barn till strejkande arbetare.⁴

Men varför fokuserade IAH på barnen?

»Proletariatets barn är proletariatets framtid»

Münzenberg engagerade sig redan före skapandet av IAH för barnens situation. I skriften *Tag hand om barnen!* (1919) propagerade han mot barnarbete, mot patriotisk och militärisk uppfostran, för socialistisk och antireligiös bildning av barnen. Tankegodset förde han vidare in i IAH, som menade att det borgerliga samhället i skolan, kyrkan, förskolan och på uppfostringsanstalter förgiftade barnens sinnen och alierade dem från deras klass.⁵ Borgerliga initiativ för att hjälpa proletärbarnen avfärdades fullständigt av IAH, som ansåg att det

bara var ett tillfälle till ideologisk påverkan.⁶

Stadgarna fastslog 1928 att IAH:s främsta ändamål var att »lämna hjälp och vård åt *arbetarbarn*, som genom föräldrarnas ekonomiska nödläge hotas i sin kroppsliga eller andliga utveckling». ⁷ Senare ändrades huvudsyftet till att bistå med förnödenheter och lindra nöd som uppstått genom naturkatastrofer eller strider på arbetsmarknaden, samt att »skapa barnhem, barnkolonier, sommarläger». ⁸

»Proletariatets barn är proletariatets framtid» var en återkommande paroll – barnen skulle föra kampen för ett annat samhälle vidare i nästa generation.

IAH:s första egna barnhem etablerades i Frankrike 1923 på ön Ré i Saint Martin de Ré. Åtta år senare, 1931, skickade organisationens franska sektion flera hundra barn till tre olika barnkolonier. Barnen erbjöds inte bara förplägnad, utan också

en »föredömlig proletär fostran». ⁹ 1935 sändes över 1 000 barn till ön, bland dem barn till arbetslösa och tyska emigrantbarn, och verksamheten finansierades delvis med bidrag från arbetarstyrda kommuner. ¹⁰

Under sommaren 1929 arrangerade nordamerikanska IAH – Workers International Relief, WIR – 15 barnläger för 8 000 barn, »WIR Scouts». ¹¹ I Tyskland anordnades 1931 enligt IAH 12 kolonier med närmare 1 700 barn. ¹² Världen över hade organisationen det året sammantaget 45 barnhem, varav tre i Sverige. ¹³

Ett »litet mönsterbarnhem»

Våren 1928 slog IAH:s rikskommitté fast att den svenska sektionen skulle inrikta sig på de socialpolitiska frågorna och man diskuterade hur en barnkoloni i Stockholm skulle kunna

åstadkommas. Målet var svåruppnåeligt, för att inte säga orealistiskt: att konkurrera ut de borgerliga välgörenhetsorganisationerna och i stället popularisera den proletära självhjälpen.¹⁴

Den första kolonin anordnades samma sommar då 20 barn i åldrarna 5–7 år skickades till det lilla »mönsterbarnhemmet» på Söderöra i Stockholms skärgård. Under sommarmånaderna året därpå inhystes 25 barn till arbetslösa och nödhjälpsarbetare på kolonin.

Stöd gavs av olika fackklubbar, privatpersoner och den borgerliga välgörenhetsorganisationen Barnens dag, men verksamheten drevs med lånade medel och IAH vädjade därför till såväl arbetare och barnavänner som intellektuella och affärsmän om bidrag.¹⁵

IAH tog samma år initiativ till en koloni förlagd till Mörön utanför Luleå, dit barn från Kiruna, Kalixtrakten och Luleå skickades. Ekonomin byggde på insamlingar bland Norrbottens arbetare och man konstaterade att »barnkoloniverksamheten omfattas med de största sympatier av arbetarklassens män och kvinnor, och detta utan åtskillnad till partipolitisk uppfattning».¹⁶

IAH:s rikssekreterare Sven Johnsén framhöll 1930 att den viktigaste uppgiften för IAH var att samla in pengar och organisera barnhem. Man diskuterade om det var rätt att ta emot medel från borgerliga organisationer som Röda korset och Barnens dag, och kom fram till att det var acceptabelt så länge dessa inte tilläts påverka IAH idémässigt.¹⁷

Verksamheten expanderade under de kommande åren i södra Sverige.

Borås och kolonin i Sjövik

I Borås bildades en IAH-avdelning i mars 1931. Samma månad kom Sven Johnsén på besök och förklarade att man borde ordna ett tätläger för barn under sommaren. Förberedelserna sattes igång. Man hyrde lokal för sommarkolonin, utarbetade insamlingslistor och startade en syförening för att få in pengar till verksamheten. Enligt beräkningarna skulle utgifterna bli 30 kronor per barn och månad.

Avdelningarna i Borås och Göteborg samarbetade och 15 barn skickades från vardera ort. Barnen undersöktes av en läkare i Göteborg före vistelsen och i mitten av juni bjöds de utvalda barnens föräldrar till ett möte om IAH:s verksamhet och kolonins dagsprogram. I juli inleddes kolonin nära Lerum i Västergötland, på Sverket i Sjövik – »idealiskt belägen med barrskog runt om och en sjö alldeles i närheten» – och pågick i sex veckor. Fyra vuxna såg till de 30 kolonisterna. I januari 1932 började förberedelserna för kommande sommar, med distribution av bidragslistor till alla fackföreningar och IAH-aktiva på orten.¹⁸ Under juli anordnades kolonin återigen i Sjövik, även denna gång samarbetade de båda lokalorganisationerna. Fackklubbar för till exempel textil-, rör- och järnvägsarbetare stod för omkring hälften av bidragen, därtill samlades medel in från privatpersoner.¹⁹ De kommande åren arrangerades kolonin i stället på en ö i Göteborgs skärgård.

Arbetarbarnens ö i Göteborg

Våren 1933 grundades föreningen Arbetarbarnens ö, då ett hyresavtal tecknades mellan Sjumansholmens markägare och

Barnen vid hemkomsten från IAH:s koloni på Söderöra 1931.

Göteborgs kommunistiska arbetarekommun. På sommaren hyrdes ön ut till IAH. Strejkande byggnadsarbetare arbetade ideellt med att uppföra kolonins hus. Här fanns kök, matsal, personalbostad, såväl som sjukstuga och isoleringsrum. Huvudbyggnaden utsmyckades med väggmålningar av konstnären Bertil Wiberg (senare Widbrant).²⁰

En deltagare på IAH:s koloni berättade: »Det var väldig ordning och reda. Pojkarna hade sin och flickorna sin avdelning och väskorna fick vi ha under sängen. Så stod sängarna på rad. [...] På kvällarna hade vi lägereldar och vi sjöng mycket, mycket.»²¹

De 25 kollobarnen fick också fint besök när den välkände sovjetiske författaren Ilja Ehrenburg under en Sverigeresa kom och hälsade på.

Följande sommar utökades verksamheten och ett 50-tal flickor och pojkar fick möjligheten att åka. Lokalorganisationen gav ut den stencilerade tidskriften *IAH-kolonisten* och frivilliga arbetsinsatser stod för en del av finansieringen, dessutom samlades pengar in på arbetsplatserna. Pionjärbarn ordnade tillställningar med teater och försäljning av handarbeten i anslutning till SKP-möten.

En före detta kolonist berättade om insamlingarna: »Man hade ett stickkort som man kallar det för, det var ett kort med tjugo rutor, tio öre för varje ruta. Den som betalade tio öre fick sticka hål med en nål i en ruta.»²²

Efter sommaren 1934 upphörde verksamheten i Göteborg.

Kolonier i Västervik, Stockholm och Luleå

Samtidigt pågick en mil från Västervik på Horns gård, en »ur

alla synpunkter idealisk plats där ett sunt friluftsliv och badliv kan idkas», en barnkoloni åren 1932–34 för sammanlagt 67 barn. Arrangör var Smålandsorganisationen, vars tre barnledare utförde ett »uppoffrande arbete i arbetarklassens tjänst».²³ Lokalavdelningen hade ambitionen att öppna en koloni på Öland 1935, men det är oklart om tanken realiserades.²⁴

I Stockholm fortsatte sommarkolonierna på andra håll efter att man tvingades bort från Söderöra 1931. Först höll man till på Rörskär i Herräng, och säkerhetstjänsten höll ett vakande öga på verksamheten. IAH i Stockholm hade en läcka i organisationen som försåg säkerhetstjänsten med barnkolonikommitténs protokollsbok för 1934 och noggrant upprättades en förteckning över namn och adresser på förekommande personer. Dessutom kom säkerhetstjänsten över en intern handledning för tältläger, baserad på erfarenheterna från verksamheten i Tyskland, Centraleuropa och USA. I enlighet med världskongressens riktlinjer skulle IAH-pionjärgrupper skapas. Retoriken blev alltmer radikal, vilket måste ses mot bakgrund av IAH:s allt svårare ställning, inte minst i Nazityskland. I instruktionsdokumentet talas om »kampläger» i stället för barnkolonier. Barn yngre än 9 år ansågs olämpliga då de inte kunde »skolas politiskt» och inte var uthålliga nog att sova i tält. Lägren skulle också skyddas från fascistiska överfall av vuxna kamrater och arbetet inriktas »med hänsyn till kapitalisternas förberedande av ett nytt världskrig och intervention mot Sovjet-Unionen».²⁵

1935 och 1936 organiserade Stockholmsorganisationen koloni på Norrsunds gård på Väddö.

I Luleå arrangerades barnkolonin först på Mörön 1929–32,

därefter på Liggskår i Luleå skärgård. Här bereddes sammantaget plats åt omkring 250 barn, vilket gjorde verksamheten till den mest omfattande och mest varaktiga i den svenska IAH-sektionens korta historia.²⁶

Provinsalläkaren Georg Wadenius besökte Liggskärskolonin 1933 och skrev i ett utlåtande att byggnaden var väl lämpad för ändamålet, att det överallt var god ordning och att barnen, »som synes väl vårdade, hade möjlighet till stärkande bad och utomhusvistelse».²⁷ Organisationen uppmuntrade föreningar, läkare och enskilda att besöka kolonierna och med egna ögon undersöka barnen, verksamheten och byggnaderna.

Lustresor

Stockholmsavdelningen av IAH ordnade sommaren 1931 en stor stödresa. 400 vuxna och barn reste över dagen ut till kolonin med fartyget S/S Färingsö, »så mycket folk hade säkert aldrig varit på Söderöra förut», skrev en deltagare. Tävlingar, föredrag, allsång, teater och lekar stod på programmet.²⁸

Denna lustresa skulle följas av många liknande, föräldrar fick möjlighet att hälsa på och IAH-medlemmar, sympatisörer, journalister och andra fick chans att beskåda barnen och lokalerna. Deltagarna uppmanades att ta med godis och leksaker till barnen och ibland även tält för att sova över. Rapporter från resorna publicerades i pressen och det eventuella ekonomiska överskottet gick till koloniverksamheten.²⁹

Stundtals lyckades man också få den borgerliga pressen att skriva om kolonierna. Särskilt framhöll IAH att *Göteborgs-Tidningen* uppskattade den ordning och reda som rådde på kolonin, och kallade den »en välgärning» och menade att man

inte fick låta sig »förblindas av partisynpunkter» då det gällde en så »allmänmännisklig sak som barnens sommarvistelse». Tidningen dristade sig också till att skriva att »de olika krafterna bör få ett erkännande för sitt uppoffrande och oegennyttiga arbete».³⁰

Verksamheten

Vad gjorde då barnen på kolonierna? De väcktes klockan 8.00, fick frukost bestående av bröd och välling på oskummad mjölk. Tvårätterslunchen serverades klockan 12.30 och barnen fick äta så mycket de orkade. Sen följde vila 13.00–14.00 och något senare utspisades mjölk och smörgåsar. Vid 19.00 bjöds middagsmaten som bestod av gröt med mjölk. Klockan 20.00 var det läggdags.³¹

Den fina maten betonades ofta i reportagen från kolonierna, »inte ens överklassen i Stockholm kan få så absolut färsk härlig abborre och strömming som det serveras här på Söderöra åt våra små proletärer». Både måltiderna och lekarna präglades enligt en observatör av solidaritet och en »gryende proletär samkänsla».³²

Någon politisk fostran förekom inte enligt organisationerna, heller inga bordsböner eftersom det inte »är himmelen som betalar maten».³³ IAH menade att barnen på de borgerliga kolonierna fick lära sig be till Gud och att överheten inte bar sitt svärd förgäves. Man citerade med gillande att kolonibarnen uppskattade att slippa morgon-, afton- och bordsböner.³⁴ Men barnen fick lära sig att orsaken till föräldrarnas arbetslöshet var kapitalismen och att de gemensamt med sina äldre kamrater skulle kämpa för ett »bättre samhällssystem än det

REFERENSER - SOL, BAD OCH GOD VÅRD

1 Ann-Charlotte Münger, *Stadens barn på landet: Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*, Linköping 2000, s. 2–8. Tack vare kolonierna fick många barn möjlighet att under några sommarveckor lämna städerna. Föreningen för Stockholms skollovskolonier beredde 1930 plats åt över 3 000 barn, Barnens dags förening, privatpersoner och företag sände samma år ut omkring 1 000 barn. Sett ur det perspektivet var IAH:s verksamhet ytterst marginell. Münger, s. 57. Antalet vårdade Stockholmsbarn uppgår till nära 5 300 år 1930 enligt Solveig Hollari & Jan Holmberg, *Kollo: århundradets sommarliv*. Stockholm 1996, s. 177.

2 I Säkerhetspolisens arkiv finns ett ytterst värdefullt källmaterial. Noggrant har de anställda skapat en klippsamling som ger en god överblick över koloniverksamheten och samtidigt belyser hur övervakningen och materialsamlandet gick till. Namn som förekommer i artiklarna har understrukits med rödpenna. Redovisningarna av insamlade pengar som offentliggjordes i den kommunistiska pressen tycks ha be-

dömts som högtintressanta – de är fulla med röda understrykningar. Här finns också unikt internt material från 1934: stadgar, en lägerinstruktion och en protokollsbok. IV G s. 501–IV H s 100, volym 217, Säkerhetspolisen, äldre aktsystemet, Riksarkivet, Arninge (RA).

3 När det gällde att attrahera och engagera människor, skapa sympati och stöd för Sovjetunionen var IAH mer framgångsrikt än det tyska kommunistpartiet, vilket kan förklaras med Münzenbergs pragmatism och handlingsfrihet i förhållande till Moskva. Han åtnjöt ett slags semi-autonom status inom Kommunistiska internationalen och den tyska kommunistiska rörelsen, vilket ledde till motsättningar. Helmut Gruber: »Willi Münzenberg's German Communist Propaganda Empire 1921–1933», *The Journal of Modern History* Vol. 38, No. 3:1966, s. 278–297. Kasper Braskén: »Mot hunger, krig och fascism!», *Historisk tidskrift för Finland* 2:2009, s. 178–187. Fredrik Peterson: »'Proletariatets proviantkolonn': Internationella arbetarhjälpen i Sverige», *Historisk tidskrift för Finland* 2:2009, s. 220–247. Se även Kasper Braskén: »Internationell solidaritet

skulle befria världen. Internationella arbetarhjälpen i mellankrigstidens Tyskland», *Arbetarhistoria* 131, 3:2009, s. 12–17.

4 *Solidaritet* 1:1931. För att understödja uppbyggnaden av verksamheten överfördes förhållandevis stora summor från IAH:s centralkommitté i Berlin till den svenska sektionen, åtminstone fram till 1930. Kassabok 1926–33, Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm (ARAB). Dessutom kom inspektörer på besök och skolade sina svenska kollegor. Se Petersson s. 233 samt *Internationella arbetar-hjälpen: arbetarklassens proviantkolonn*, Stockholm 1929, s. 14f.

5 Willi Münzenberg, *Solidarität: Zehn Jahre Internationale Arbeiterhilfe, 1921–1931*, Berlin 1931, s. 145.

6 *Das Kinderhilfswerk der IAH*, Berlin 1928, s. 2.

7 Medlemsbok, Internationella arbetarhjälpen 1928, Kungl. Biblioteket, okatalogiserat tryck.

8 Stadgar för Internationella arbetarhjälpen, 1934. IV G s 501–IV H s 100, volym 217, Säkerhetspolisen, äldre aktsystemet (RA).

nuvarande».³⁵ När Münzenberg 1931 presenterade den svenska sektionens arbete lyfte han fram kolonierna där barn till strejkande och svartlistade arbetare fick »socialistisk information och skolning».³⁶

Barnkolonierna ordnades under en tid då arbetsmarknadskonflikterna var många och arbetslösheten hög. IAH:s resurser var alltför små för att man skulle kunna hjälpa ens dem som ansökte om plats, i stället tvingades man till stränga urval. Processen gick till på ett annat sätt än den gängse i kolonisammanhang. Barnen valdes av ortens fackliga centralorganisation utan hänsyn till föräldrarnas politiska åsikter. Föräldrarna blev heller inte utfrågade om hur länge de varit arbetslösa: »Inga diakonissor har besvärat, inget prästerskap ha snokat i hemmen med gudliga miner.» IAH kallade det den första gången arbetarbarn sänts på sommarkoloni »utan ringaste prägelse av barmhärtighetsverk».³⁷

Man kan dock på goda grunder anta att IAH försökte nå barn till partilösa och socialdemokrater. Barn till arbetslösa, nödhjulsarbetare och kämpande arbetare prioriterades. I praktiken understödde man på detta sätt kommunistiskt ledda (ofta vilda) strejker.

En annan skillnad var att IAH:s kolonister försågs med kläder, tillverkade av IAH:s sykommittéer, vilket uppskattades av barnen: »Vi pojkar tackar för de kläder vi fått mottaga från IAH. Vi ser däri en solidaritetshandling för att hjälpa oss arbetarbarn.»

Noggrant redovisade den kommunistiska pressen den nytta kolonierna gjorde. Framför allt påpekades, precis som på de borgerliga kolonierna, graden av solbränna och viktök-

ning. Likaså framhölls ofta hälsoeffekterna av den rena luften och de stärkande baden.

Ofta publicerades barnens brev från kolonierna. Dessa redigerades säkerligen och barnen skrev antagligen vad de trodde att de vuxna ville höra. Trots detta ger breven inblick i den dagliga verksamheten. Ett barn skrev: »Vi har väldigt trevligt här. Ibland gungar vi och hoppar rep, hystar boll och mycket annat. Vi får bada så mycket vi vill och vara mycket ute i fria luften.»³⁸ Det lät knappast som samhällsomstörtande verksamhet.

En deltagare från kolonin i Västervik 1934 berättade:

Jag tycker mycket om IAH:s koloni, därför att det är en proletär koloni och att strejkandes barn få vistas där. Vi är 24 barn, som dagligen får mat och allt vad vi behöver, jag själv har fått ett par skor, ett par byxor och en skjorta. Vi leker och bygger hyddor hela dagarna. Badstället där vi badar är bra. När vi badat får vi gymnastisera [...]. Ibland när kamrat Stark kommer ut, går vi upp till lekplanen och sjunger Internationalen och Arbetets söner, därefter utbringar vi ett leve för IAH:s barnkoloni.³⁹

»Rasande lögnhets från borgarklassens lakejer»

År 1929 splittrades Sveriges kommunistiska parti (sektion av Kommunistiska internationalen) i två trätande kommunistpartier. Majoriteten bildade det så kallade Kilbomspartiet och minoriteten det så kallade Sillénpartiet. För IAH:s del uppstod nu den bisarra situationen att nästan hela den svenska sektionens ledning, inklusive ordföranden Ture Nerman lämnat

9 Münzenberg, s. 136.

10 *Ny Dag* 2/10 1935.

11 Münzenberg, s. 142, s. 151.

12 *Ibid*, s. 369.

13 Medlemskort 1931, IAH svenska sektionen, Kungl. Biblioteket okat.

14 Styrelseprotokoll 12/1 och 16/2 1928. Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 (ARAB).

15 Diverse cirkulär 1931, Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 (ARAB).

16 Verksamhetsberättelse 1929. Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 (ARAB).

17 Styrelseprotokoll 29/4 1930. Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 (ARAB).

18 Protokollsbok 1931–32, Internationella arbetarhjälpen, Boråsavdelningens arkiv, volym 1997:118, Borås stadsarkiv. *Arbetartidningen* 10–16/7 1931, *Arbetartidningen* 24–31/7 1931.

19 Barnkoloniens kassabok 1932–34, Internationella arbetarhjälpen, Göteborgsavdelningen, volym G:1, Region- och Stadsarkivet, Göteborg.

20 År 1929 hade Spartacus – en pionjärförening knuten till SKP – arrenderat Sjumansholmen för att bedriva sin sommarverksamhet. Anna Kahn & Ingemar Härd, *Arbetarna till havet! En längtan*, Göteborg 1993, s. 80–85.

21 *Ibid*, s. 81.

22 *Ibid*. Samma insamlingssätt användes också på andra håll i landet, Ann-Marie Storck, tidigare pionjär, berättade: »Vi deltog i solidaritetsarbetet och samlade in pengar till Internationella arbetarhjälpen och Röda hjälpen och till strejkande arbetare. ... Vi fick redovisa de insamlade pengarna på stickkort. Ett stickkort var knappt större än en bussbiljett och det var indelat i tolv rutor. För varje tioöring man fick så skulle den som hade givit slanten sticka ett håll i en ruta.» Helena M. Henschen (red.), *Barn i stan: från sekelskifte till åttiotal*, Stockholm 1983, s. 116f.

23 Citat från *Sydsvenska Kuriren* 24/4 1932. *Stormklockan* 1/8 1934. Och *Ny Dag* 22/8 1934.

24 *Ny Dag* 22/5 1935.

25 Barnkolonikommitténs protokollsbok, Stockholm 1934, och »IAH:s pionjärtämlä-

ger», intern handledning 1934. IV G s 501–IV H s 100, volym 217, Säkerhetspolisen, äldre aktsystemet (RA).

26 *Solidaritet*, utg. av Norrbottensdistriktet av I.A.H, sommarn:r 1935.

27 *Ibid*.

28 *Ny Dag* 30/7 1931.

29 Se t.ex. *Ny Dag* 4/8 1931, 21/7 1933, 18/7 1934, *Arbetartidningen* 4–10/8 1933.

30 Citerad i *IAH-kolonisten* 1:1934.

31 *Internationella arbetarhjälpen*, s. 17. Se även *Ny Dag* 15/7 1931.

32 *Ibid*, s. 18.

33 *Ibid*, s. 16.

34 *Ny Dag* 2/9 1935. Jfr Münger, s. 105, ett schema för en borgerlig koloni innehållande morgon- och aftonbön och söndagsgudstjänst.

35 *Solidaritet* 1932, s. 4.

36 Münzenberg, s. 429. Här finns också en uppgift om att svenska IAH gav ut en särskild tidskrift till förmån för barnverksamheten kallad »Barn kolonie» (sic). På en bild på s. 83 skymtar en svensk IAH-skrift, »Utgiven till förmån för Barnkolonien...», som inte kunnat spåras.

37 *Internationella arbetarhjälpen*, s. 16.

partiet. Han gav en intervju där han enligt IAH smutskastade IAH och försökte skada den verksamhet han själv tidigare lett.⁴⁰

De så kallade kilbommarna blev nu motståndare till hjälpverksamheten, och enligt IAH spred de »gemena rykten» om barnkolonierna och hävdade att pengarna inte gick till de små utan i stället till »sillénpropaganda». Påståendet tillbakavisades, föga oväntat.⁴¹

Det betydelsefulla stödet som Stockholmsorganisationen fått från Barnens dag upphörde 1931, skälet var att den egna verksamheten skulle utökas. Inspektörer hade tidigare uttryckt att IAH:s koloni var den bästa de sett, så besvikelsen var stor och händelsen kopplades samman med den skärpta reaktionen och de ökade förföljelserna av de revolutionära arbetarna.⁴² Värderna på Söderöra sade upp hyresgästerna, »förmodligen genom påtryckningar från reaktionärt håll», enligt företrädare för IAH.⁴³

Några år senare, 1933, förbjöds IAH att genomföra bössinsamlingar till kolonierna med motiveringen att pengarna inte användes rätt. Återigen skyllde IAH på kilbommarna.⁴⁴

Mönstret upprepadet på andra håll i landet. Exempelvis i Kiruna kommunalnämnd där en majoritet hade tillstyrkt bidrag till IAH:s koloni, men på grund av ett formfel, påpekat av en socialdemokrat, gick de avsedda medlen i stället till två kristna barnkoloniarrangörer. *Norrskensflamman* skribent skyllde på »höger, sossar och renegater».⁴⁵

I LO-ombudsmannen Ragnar Casparssons skrift *Kommunistiska stödorganisationer* (1935) gavs IAH en framträdande plats.

»Trots försäkringar om motsatsen har Internationella arbetarhjälpen aldrig varit annat än en kommunistisk propagandafilial», menade Casparsson, och slog dessutom fast att rikskommitténs ledning uteslutande bestod av kommunister.⁴⁶

Den svenska IAH-sektionens idoga påpekande om organisationens partipolitiska neutralitet fick aldrig fäste.

Slutet för IAH och dess barnkolonier

Münzenberg gick i landsflykt till Frankrike 1933 och med Paris som bas fokuserade han främst på antifascistiskt arbete. IAH:s tyska ledning arresterades av nazisterna 1935 och organisationen upplöstes samma år efter Kominternbeslut.⁴⁷ Året därpå uppgick IAH i Internationella röda hjälpen, som i sin tur lades ned 1938.⁴⁸

Förutsättningarna för barnkolonierna förändrades också: på 1930- och 1940-talen ökade den svenska statens inflytande och insyn över kolonierna, och de integrerades i folkhemsbygget. Professionalisering och standardisering följde och kolonivistelse kom alltmer att betraktas som en rättighet i stället för en allmosa.⁴⁹ Denna expansion gjorde att staten i viss mån övertog den roll som civilsamhällets organisationer tidigare spelat.

I Sverige fortsatte IAH:s barnverksamhet även 1936,⁵⁰ men därefter upphör spåren efter organisationens kortvariga och intensiva arbete för arbetarklassens yngsta. Nöden lindrades under några sommarveckor för de omkring tusen av »stenökens barn» som fick uppleva solen, den friska luften och maten på IAH:s kolonier 1928–36.⁵¹

38 *IAH-kolonisten* 1:1934.

39 *Ny Dag* 26/7 1934.

40 Styrelseprotokoll 29/4 1930, Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionen, arkiv 2265 (ARAB).

41 *Ny Dag* 9/7 1932.

42 *Ny Dag* 6/7 1931.

43 *Ny Dag* 21/5 1932. Se även *Sydsvenska Kuriren* 24/5 1932.

44 *Solidaritet* 1933.

45 *Norrskensflamman* 2/7 1931.

46 Ragnar Casparsson, *Kommunistiska stödorganisationer*, Stockholm 1935, s. 10 och s. 20. Casparsson berörde inte barnverksamheten, utan enbart IAH:s understöd till kommunistisk ledda strejker. Troligen fick skriften ingen inverkan på IAH, eftersom organisationen i praktiken var upplöst vid dess publicering 1935.

47 Münzenberg uteslöts ur det tyska kommunistpartiet 1938 och var under sina två sista levnadsår antistalinist. Hans namn nämns knappt i DDR:s historieskrivning. Braskén, s. 176 och s. 187.

48 Betonandet av barnkolonierna upphörde också vid tiden för samgåendet. Tidsskriften *Solidaritet* fokuserade i stället helt

på frågan om solidaritet med fängslade antifascister i Tyskland och Italien. Se *Solidaritet* 1935 och 1936.

49 Münger, s. 13f och 58f.

50 *Ny Dag* 17/6 1936. En lustresa anordnades för att besöka IAH:s barnkoloni på Vaddö i Stockholms skärgård. *Ny Dag* 24/7 1936. Den före detta IAH-kolonisten Erik Vinnå berättade i ett brev till ARAB 2005 att de deltagande barnen kom från Aspudden, Tellusborg (i dag Midsommarkransen), Södermalm och Vasastan. I en pm från säkerhetstjänsten daterad 1937 noterades inte att barnverksamheten upphört.

51 IAH:s barnkolonier i Sverige 1928–36: 1928 Söderöra 20
1929 Mörön 20 (?), Söderöra 25
1930 Mörön 20 (?), Söderöra 25
1931 Mörön 30, Sjövik 30, Söderöra 35
1932 Mörön 20(?), Sjövik 22, Stockholm 30, Västervik 22
1933 Herräng 29, Liggsjär 32, Sjumansholmen 25, Västervik 23
1934 Herräng 20, Liggsjär 64, Sjumansholmen 50, Västervik 24
1935 Liggsjär 60, Vaddö 20 (?), Öland (?)
1936 Vaddö 20 (?)

Antal vårdade barn har in några fall inte gått att fastställa.

ABSTRACT – »SUN, BATHS AND GOOD CARE FOR THE CHILDREN OF THE STONE DESERT.»

This article aims to describe the activities of the Swedish branch of the transnational solidarity organisation Workers International Relief (also known as Internationale Arbeiterhilfe, IAH) and focuses on the summer camps that were arranged to benefit and help the children of fighting and distressed workers. At its peak the camps were arranged in five different Swedish locations and included almost one thousand children during the years 1928–36. The article is based on the archive of the Swedish section of IAH, local material from Borås and Göteborg, the organization's own printed papers as well as press clippings and other documents that were collected by the secret service.

ANDERS GUSTAFSON

är historiker verksam vid Åbo Akademi och redaktör.

Snickra på sin värdighet. Om folkhemmets sommarstugor

Under mellankrigstiden förkortades veckoarbetstiden till 48 timmar och semestern infördes. Denna nyvunna fria tid användes av industriarbetar- och hantverkarfamiljer för att bygga egna sommarstugor runt Sveriges storstäder

AV LARS WÄREMARK

NÅGRA AV DESSA STUGOR ligger i ett område som heter Pålalm. Namnet har det fått efter den barrskogsbevuxna rullstensås som det ligger på. Området ligger tre mil söder om Stockholm, vid en liten sjö på Södertörn. Det ligger långt från annan bebyggelse, och har aldrig

haft någon bussförbindelse. Stuglivet där på 1950-talet hade många drag som jag tror till väsentliga delar återfanns även i många andra arbetarområden och i enskilt belägna stugor.

Pålalm styckades under efterkrigstidens högkonjunktur i mitten av 1940-talet i 40 tomter på vardera ett par tusen kvadratmeter. Tomterna köptes av arbetar- och hantverkarfamiljer som bodde i mer eller (ofta) mindre moderna ettor i södra Stockholms arbetarområden. Köparna var kring 30 år och hade små barn; ett av barnen var jag själv. Den första sommaren röjde familjerna sina tomter och bodde i tält under semestern.

Nästa år började de snickra på sina minimala stugor, 5–10 kvadratmeter, med kamin och plåtrör som skorsten. För att få fram virket måste man anlita lastbil. Själv åkte man cykel med barn, verktyg, mat och fotogen till primusköket; ett fåtal familjer hade motorcykel, några år senare moped. Dricksvatten hämtade man i en gemensam brunn.

Efter några år byggde man till stugan, kanske till 15 kvadratmeter. Året därpå byggde man till en öppen veranda, efter ytterligare några år försåg man verandan med tak, och till sist byggde man in den. På det sättet spred man utgifter och jobb över en längre tid. En liten trädgård hade de flesta också, trots att grusåsens jordmån är mindre lämpad för odling.

För en del arbetare var stugan ett livsprojekt. En sådan funktion beskriver Ronny Ambjörnsson i ett arbete som är baserat på hans egna minnen från 1940-talet: spikarna i familjens stuga »höll inte bara huset på plats utan också oss själva så att vi inte blåste bort, upplöstes av regnet eller uppgick i det omgivande mörkret. Huset gav oss vår identitet. Pappa var inte i första hand arbetare, inte heller husägare. Han var husbyggare.»¹

Denna del av vår historia är rätt utforskad. Ambjörnsson är en av de få kulturforskare som från etnologisk eller socialhistorisk synpunkt tar upp de stugor som byggdes av folkhemsepokens arbetare; en annan forskare är Åke Daun. Stugorna brukar inte heller ägnas något större intresse av våra politiker. De permanentbostäder som byggts för arbetare under 1900-talet, inte minst under årtiondena kring 1950, har däremot ägnats mycket forskning, liksom den offentliga planering som ligger bakom dem och som är väl dokumenterad i press, debattböcker och offentliga arkiv.

En del arbetare prioriterade en egen stuga före en större permanentbostad, enligt min tolkning ofta för att de i egen regi ville ge sina barn en hälsosam miljö präglad av luft och ljus. Den ambitionen är i linje med den bostadshygienism som låg i tiden och som även ses i stadsplaneringens luft- och ljusideal, och i intresset för friluftsbad, simhallar och simundervisning.² Men i den etablerade historieskrivningen finns arbetarnas insatser för sina barns hälsa sällan med. Där framstår de – eller snarare skapas och bekräftas de – som en passiv kategori vars boendevillkor förbättrats av läkare och arkitekter, inte av arbetarna själva. Den enda typ av fritidsbostad som ofta dyker upp i litteraturen är talande nog kolonistugorna, som haft mycket styrning från myndigheterna och även omhuldats av filantropin.

Det finns alltså goda skäl att forska i bakgrunden till de stugor som under högkonjunkturen vid 1900-talets mitt byggdes av industriarbetar- och hantverkarfamiljer, inte minst kring våra storstäder. Vilka drivkrafter fick dem att ägna stugan så stor del av sin fritid och sina begränsade inkomster? Varför prioriterade de inte en bättre permanentbostad?

Bostäder för arbetare

Filantropiska organisationer hade sedan 1800-talet låtit bygga hyreshus för arbetare. Under mellankrigstiden blev politiker och myndigheter mer aktiva i bostadsplaneringen. Man tillsatte Bostadssociala utredningen, och många kommuner engagerade sig i bostadsföretag på orten. På 1930-talet började man bygga barnrikehus, det vill säga skattesubventionerade hus med tvåor och treor för obemedlade barnfamiljer. Barnrikehusen, med totalt omkring 15 000 lägenheter i hela landet, har fått stor uppmärksamhet av eftervärlden. Bland annat visar Stockholms stadsmuseum en till ursprungligt skick restaurerad lägenhet i ett sådant hus.

En del forskare ser satsningen på arbetarnas bostäder som ett uttryck för en ambition från överhetens sida att, som man säger, förborgerliga arbetarna genom att få dem att satsa på hemmet. Detta anses ha haft en större känslomässig laddning i borgerliga kretsar än i arbetarkretsar, där männen förlade en del av sitt umgänge utanför hemmet.³ En populär föreställning i borgerliga kretsar var att arbetarna var odisciplinerade i största allmänhet, till exempel i sin uppfostran av barnen, skriver Karlsson.⁴ Han finner dock inte något stöd för den föreställningen i de arbeten som han studerat – tvärtom visar dessa att arbetarbarnen var strängt hållna, med höga krav på hygien, bordsskick och artighet.⁵

I den litteratur Karlsson studerat finner han också att arbetarna i Göteborg, som står i centrum för hans avhandling, hade begränsade ambitioner för den egna levnadsstandarden, inklusive bostadsstandarden, och prioriterade en annan trygghetsfaktor: i stället för att »investera i en egen bostad förlitade man sig på grannarnas ekonomiska och sociala stöd.»⁶ Karlsson framhåller att inte bara de gamla borgerliga opinionsbildarna misslyckades med sin propaganda för egna hem och bostadsrätter – det unga HSB mötte samma svårigheter.

Även på andra håll än i Göteborg tycks arbetarna ha varit mindre intresserade av bättre bostäder än överheten ansåg att de borde vara. Alva och Gunnar Myrdal förordade ekonomiskt stöd till bostäderna, men menade att trångboddheten inte hade sin grund enbart i ekonomiska problem. De stödde sig på två undersökningar som visade att somliga bodde »trångt och uselt på grund av dålig bostadskultur.»⁷

De blivande stugbyggarna på Pålalm bodde i södra Stockholm där de kunde se nya hus växa upp, bland annat barnrikehus. Stadsplanerarnas tankar bakom den nya bebyggelsen kom familjerna sannolikt i kontakt med via radion och dagspressen. En hälsosam miljö präglad av luft och ljus var idealet, och därför anlade man gröna lekplatser mellan husen.

Luft och ljus ville även Pålalmfamiljerna ha, och de satsade tid och pengar på det. Men de föredrog att skapa sig en sådan miljö på egen hand, genom att bygga sig en stuga som komplement till hemmet i stan. På det

Vilka drivkrafter fick dem att ägna stugan så stor del av sin fritid och sina begränsade inkomster? Varför prioriterade de inte en bättre permanentbostad?

tallskogsbevuxna Pålalm hade barrskogsluft rykte om sig att vara hälsosam, och området ligger inte så långt från dåvarande länsanatoriet i Uttran, en ort som sades ha hälsosam luft, lämplig för lungpatienter. Luft och ljus fick vi barn på tomten och i skogen, och dessutom vid den badbrygga som några av våra pappor byggde vid sjön under ett av de första åren. Vid samma tid, 1948, tillsatte regeringen en kommitté med uppgift att utreda friluftsbad och simundervisning.⁸

När fritiden kom till folkhemmet

Under mellankrigstiden förkortades och reglerades arbetstiden till 48 timmar i veckan och två veckors semester för arbetstagare infördes. Därmed skapades det en tydligare gräns mellan arbetstiden och den utökade arbetsfria tiden, som nu började kallas för fritid. Hur skulle denna användas?

Diskussionen om fritiden under 1930- och 1940-talen behandlas av Jochum Stattin. Från olika håll arbetades det med att anpassa och kolonisera fritiden och dess möjligheter, skriver han: på statlig nivå skedde en ideologisk mobilisering, kommunerna byggde upp fritidsförvaltningar och privata företag sålde hobbyartiklar. Stattin fortsätter: »Att ha en hobby blev ett tecken på att man själv tog del i välfärdslandets håvor. Med grund i de individuella projekten formades på så sätt målen för det gemensamma folkhemmet.»⁹ I debatten framhölls att hobbyn gjorde sina utövare kunniga och målmed-

vetna, medan de som inte hade någon hobby beskrevs som »slöa och initiativlösa individer utan förutsättningar att själva kunna forma sin framtid.»¹⁰ Stattin betonar att det centrala i hobbyn inte var att äga saker, utan att skapa och/eller bruka dem, till exempel väva nya dukar eller bygga modellplan.

När semesterlagen kom 1938 framstod en aktiv och organiserad fritid som ett ideal. En fritidsutredning, tillsatt 1937, förordade vistelse i skog och mark under semestern. I Ystad hade man 1936 ordnat den uppmärksammade utställningen »Fritiden», där man presenterade kulturaktiviteter som studiecirkel och biblioteksbesök, och tekniska sysslor som modellflyg och fotografering. Friluftslivet fanns också med, och reselivets organisationer var företrädna.¹¹

Under 1930-talet diskuterade man i borgerliga kretsar behovet av en så kallad sportstuga. En vanlig tanke var att det monotona arbetet behövde en motvikt i form av en rikare fritid, när man gärna skulle leva primitivt i sin stuga – i mindre stugor kunde man till och med reda sig utan hembiträde – därav termen sportstuga. I diskussionen framstår sportstugan, gärna arkitektritad, som en utgångspunkt för friluftaktiviteter i skog och mark.¹²

I den borgerliga debatten fanns arbetarna inte med. Efter kriget fick en del av dem råd att köpa sig tomt, och kunde använda semestrarna till att bygga sig en stuga. Hur ville de använda den? Åke Daun intervjuade 1977 ett antal sommarboende i tre stugområden, bland dem

Sandby, ett arbetardominerat stugområde tre mil från Göteborgs centrum. Av de 48 Sandbyinformanterna var 21 mellan 50 och 69 år och 7 var över 70 år – en ålderssammansättning som liknar den som 1977 rådde på Pålalm. Drygt hälften av Dauns informanter hade sommarbott i området ganska länge, 16–46 år. Bland aktiviteterna nämnde några jakt, några promenader. Några av de yngre gick med barnen till simskolan.¹³

Men en stor del av Sandbyinformanterna nämnde inte alls någon aktivitet utanför den egna tomten. En äldre informant berättade att »Vi målar och tapetserar och gör om, fast det inte behövs, det är ju alldeles nysgjort.»¹⁴ Sommarboendet var, sammanfattar Daun, »inriktat på arbete med händerna, i trädgårdarna och med husen.»¹⁵ Likadant var 1950-talets sommarboende på Pålalm, som jag minns det. De vuxna använde semestern och den övriga fritiden till att arbeta med stugan och trädgården och lämnade sällan tomten, utom för att följa med oss barn till badplatsen. Det tolkar jag som ett sätt att, med Stattins ord, »ta del i välfärdslandets hävor» – man byggde, byggde om och planterade, och skapade sig på så sätt en rik fritidsmiljö. Eller kanske ska vi hellre säga att det var skapandet i sig som gjorde fritiden rik. Vi kan jämföra med att Daun lyfter fram just arbetet med hus och trädgård, och att Stattin betonar skapandets centrala roll i hobbyutövningen. I alla händelser har stugan här en helt annan funktion än den hade i 1930-talets borgerliga debatt.

En reflektion jag gjort är att den borgerliga debattens stugor, och naturen kring dem, kan framstå som en miljö att konsumera (i form av upplevelser i omgivningarna), medan Sandby- och Pålalmalsbornas bygg- och trädgårdsintresse är inriktat på att skapa sig en semester- och fritidsmiljö inom den egna tomtens gränser. Till det skapandet använde de både semestern och veckosluten. När semestern ökade till tre veckor 1951 fick de mer tid till det. Deras fritid var aktiv, som vi sett, men inte organiserad, i alla fall inte av organisationer och kommunala fritidsförvaltningar. Det var i egen regi som de, med Stattins ord, formade sin framtid.

Värna sin integritet

Pålalmalsbornas stugor tog nästan all deras fritid och innebar en stor investering, sedd i relation till deras begränsade inkomster. Varför var stugan mer attraktiv än en permanentbostad med högre standard? Varför var Pålalmals badbrygga mer attraktiv än de kommunala baden?

En reflektion jag gjort är att Pålalmalsfamiljerna kanske uppfattade myndigheternas ambitioner som alltför vittgående, som ett uttryck för den patri- och materiarkaliska attityd som Yvonne Hirdman lyfter fram i 1930- och 1940-talens planeringsiver.¹⁶ I så fall kan vi se stugorna som ett sätt för ägarfamiljerna att värja sig mot överheten, att värna sin integritet. Ofta låter man

makarna Myrdal symbolisera den nämnda attityden, men de var inte ensamma. Flera forskare har uppmärksammat en från mellankrigstiden utbredd tendens att yrkeskvinnor och män inom natur- och beteendevetenskaperna ges allt större inflytande över livsområden som tidigare betraktats som privata, till exempel boende och barnuppfostran.¹⁷ I dag kan vi ha svårt att förstå att professionella forskollärare och psykologer, en självklarhet för oss, på 1930-talet kanske kunde upplevas som ett hot mot familjens integritet.

Min tolkning är att Pålalmalsfamiljerna ville ha inflytande över sitt boende. Det hade de kunnat få i en villa. Men i stugan räckte den egna kompetensen, och därför också pengarna, längre än i en tekniskt mer komplicerad villa. Männerna på Pålalm kunde snickra enkla hus, men behövde hjälp med att mura skorstenar eller gjuta källare. Stugan kunde man också sälja utan att bli hemlös om ekonomin så krävde. Det gick inte med en villa.

En av Pålalmalsfamiljerna var Lisa och Olle och deras barn. När de 1947 köpte tomten på Pålalm bodde de i en etta i en arbetarförort, med wc och rinnande vatten, men utan centralvärme och varmvatten. Olle jobbade på en industri och Lisa städade. På Pålalm byggde de sig en stuga på 3 x 3 meter. I stan hade de säkert kunnat få en trea i ett barnrikehus.

Olle var född under första världskriget och hade växt upp i en nödbostad i Stockholmstrakten – en avbalkning på 15 kvadratmeter med brädväggar i en gammal gymnastiksal, som man delade med andra barnfamiljer, var och en i sin avbalkning. Lisa var några år yngre och hade växt upp under knappa förhållanden i en liten stad.

Varför prioriterade Lisa och Olle stugan före en permanentbostad med högre standard? Min tolkning är att de gjorde något mer och större än odlade och snickrade på sin tomt och stuga. De byggde upp sin mänskliga värdighet. På egen hand och för egna pengar snickrade Olle sig bort från sin barndoms nödbostad. Lisa odlade och hushållade sig bort från sin barndoms fattigdom. Hushållsarbetet var tungt för henne och de andra kvinnorna på Pålalm, där man lagade maten på primuskök och bar vatten från en gemensam brunn som för en del låg flera hundra meter bort. I stan hade de i alla fall rinnande kallt vatten och gasspis. Men de, och männen, kunde sköta sina sysslor i sin egen takt. De kunde också själva bestämma hur de skulle utforma tomten och stugan, inom sina snäva ekonomiska ramar och byggnadsnämndens krav, som inte var höga för så små stugor.

Skapa sin värdighet

Som jag ser det hade Lisa och Olle ett behov av att skapa och vidmakthålla ett avstånd till barndomens fattigdom och förnedring, och det hade också många andra med liknande erfarenheter. Tydligast var detta för mig när

barnrikehusen någon gång nämndes bland min barnoms vuxna – bland folket på Pålalm eller i familjens umgängeskrets i övrigt, i båda fallen miljöer där männen var industri- eller lagerarbetare och kvinnorna städerskor och ekonomibiträden, någon gång kontorister. Barnrikehusen nämndes alltid med ett tonfall som markerade avstånd, och ofta medlidande, med dem som inte kunnat ordna en godtagbar bostad på egen hand. I barnrikehus skulle man inte bo om man kunde undvika det.

Attityden till barnrikehusen uppmärksammas av Karlsson: Två kvinnliga informanter som växte upp i barnrikehus i Göteborg på 1930- och 1940-talen har i intervjuer berättat för honom att många arbetare uppfattade dessa hus som ett nytt slags filantropi eller fattighjälp. Han jämför med Enmark, som i intervjuer med arbetare födda kring 1900 funnit att filantropins hyresgäster av andra arbetare placerades en bit ner på den sociala rangskalan.¹⁸

Karlssons informanter ger uttryck för samma attityd som jag minns från 1950-talet. I våra kretsar behövde en godtagbar bostad inte nödvändigtvis ha två rum eller varmvatten. Men den fick inte smaka fattigvård och förnedring. Det gjorde barnrikehusen, och den smaken bet sig fast i många år efter att kraven på låg inkomst och många barn hos hyresgästerna hade försvunnit 1948. Kanske hade även de nya »vanliga» hyreshusen tagit åt sig lite av samma smak. Det centrala problemet var ju överhetens pekpinna, med eller utan subventioner. De som en gång tagit sig ur förnedringen hade behov av att hålla avstånd till den.

En del par i vår bekantskapskrets hade fått barn innan de hade egen bostad. Några hade, med bibehållen värdighet, löst problemet genom att familjen tog ett portvaktjobb och därmed fick tjänstebostad och slapp bo i barnrikehus. En stor del av portvaktssysslan sköttes av frun i familjen. Bland 1950-talets mammor i Stockholm tycks för övrigt många ha förvärsarbetat. I sina intervjuer fann Gustav Jonsson och Anna-Lisa Kälvesten – i ett slumpmässigt urval av Stockholmspojkar födda 1939–1945 – att i socialgrupp 2 och 3 arbetade mammorna till drygt 30 procent av pojkarna heltid utanför hemmet när pojkarna var i skolåldern, 20 procent arbetade deltid, och 4 procent hade ett hemarbete, till exempel som portvakt.¹⁹

Min tolkning är alltså att Olle och Lisa inte i första hand skapade en stuga och en trädgård. De skapade mening och värdighet i sina liv, liksom de övriga på Pålalm. Många hade tidigt förlorat anhöriga i tbc och andra fattigdomens sjukdomar, inte sällan på Uttran. Sunda permanentbostäder hade Pålalmfamiljerna goda skäl att välkomna – men inte till priset av sin mänskliga värdighet. Kanske upplevde de att sundheten, och »bostadskulturen» i stan, höjdes mer av att kompletteras med en egen stuga än av ett rum till i lägenheten.

Vi barn hade som sagt en badbrygga. Den var Pålalmals enda gemensamt byggda anläggning, och har förblivit det. Men Pålalmfamiljerna förenades, som jag tolkar det, av att de satte högt värde på självständigheten, som innebar att man inte behövde fråga någon vilka tallar man skulle såga ner eller var man skulle anlägga sitt stenparti. Familjerna manifesterade, var och en på sitt sätt, den gemensamma ambitionen att inom sina – med borgerliga mått – snäva ekonomiska ramar bygga upp en bättre tillvaro för sig och sina barn än de själva haft som barn. Hur den tillvaron såg ut ville de bestämma själva, nu när de för första gången i livet fått råd med något mer än det allra nödvändigaste. Deras önsketillvaro skilde sig inte så mycket från den som planerarna ville ordna för dem – i båda fallen var barnen i centrum. Men på Pålalm styrde och ställde de själva. För Olle måste det ha varit en oerhörd kontrast till barnomens beroende av fattigvården.

Efter femton år, i slutet av 1950-talet, hade Pålalmfamiljerna, i likhet med andra friska och arbetsföra i Sverige, upplevt en enormt snabb höjning av sin levnadsstandard, något de inte kunnat förutse. Semestern hade ökat till tre veckor. Stugorna hade byggts ut till 40 kvadratmeter och fått värmeisolering, och många familjer hade anlitat någon murarkunnig bekant som murat skorsten medan de själva biträde honom som hantlangare. Nästan alla hade köpt bil. 1950-talets infrastrukturlyft hade Telegrafverket stått för: telefonledning genom skogen och en telefonkiosk med tioöringsautomat. Under årtiondet hade några stugor fått nya ägare. Bland dessa fanns en familj där mannen var en tysk metallarbetare som kommit hit som flykting 1933 – den förste på Pålalm med annan etnisk bakgrund än svensk.

Inne i stan hade många Pålalmfamiljer under 1950-talets lopp bytt upp sig till en ny, modern tvåa i Björkhagen, Bagarmossen eller kanske det alldeles nya Rågsved; några hade till och med flyttat till en trea. Stugan hade de kvar, och till den behöll de starka känslomässiga band livet ut. Med dess hjälp hade de byggt upp den värdighet som de behövde för att kunna flytta till det smalhusparadis dit politikerna länge sökt locka dem – utan att känna sig som objekt för omsorger som smakade barndomens fattigvård och förnedring. Kanske kände de sig rent av som hyresgäster.

Arbetarnas prioriteringar

En studie av arbetarnas stugbyggen skulle fokusera på vad de gjorde för sina barns hälsa, inte på deras bristande intresse för större permanentbostäder, det vill säga på vad de valde bort. Källmaterialet är dock magert, som nämnts ovan, och Pålalm är ett bra exempel. I dag är många stugor där 60–70 kvadratmeter och har permanentstandard; några är också permanentbostäder. De röjer inte mycket om områdets historia, som inte heller

är dokumenterad utöver stugritningarna i byggnadsnämndens arkiv, protokollen från tomtägar- och vägföreningens verksamhet, och privata foton – källor som inte säger mycket om tankarna bakom familjernas strävan. Badbryggan är borta sedan länge, utan att ha lämnat spår vare sig på stranden eller i arkiven. Vi som minns den är över 60 år.

Äldre människors minnen av sin barndom, till exempel mina egna, är ett mycket bristfälligt källmaterial, men i stort sett det enda som står till buds om arbetarnas tankar bakom sina stugor. Källsituationen liknar den som gäller för arbetarnas 1900-talshistoria i stort, som Billy Ehn och Orvar Löfgren karaktäriserar den. De framhåller att den borgerliga kulturens hegemoni inte bara innebär att andra kulturformer blir undanskymda, utan

också att dessa inte heller lämnar så tydliga spår i skriftliga källor.²⁰ De ger inga exempel, men ett sådant finns ovan: den för mig välbekanta negativa attityd till barnrikehusen som Karlsson funnit i intervjuer men inte tycks ha mött någonstans i den omfattande litteratur han läst för sin avhandling. Även Karlsson tar upp arbetarhistoriens källsituation, och talar om folkets odokumenterade idéhistoria.²¹ Verksamheten i våra folkrörelser är bättre dokumenterad, men stugorna ligger utanför rörelsernas verksamhetsområden.

Vill vi få grepp om hur arbetarna kring 1950 såg på sitt boende – och inte nöja oss med den borgerliga historieskrivningens bild av dem som en kategori som var ur stånd att på egen hand förbättra sina villkor – måste intervjuer bli en central källa. Det är hög tid att börja.

NOTER – ATT SNICKRA PÅ SIN VÄRDIGHET

1. Ronny Ambjörnsson, *Mitt förnamn är Ronny*, Stockholm 1996, s. 64.
2. Henrik Björck, *Folkhemsbyggare*, Stockholm 2008, s. 315–326.
3. Orvar Löfgren, »Industrialismens nya umgängesmiljöer.» I Orvar Löfgren och Mats Hellspång, *Land och stad*, Lund 1974, s. 326–328.
4. Sten O. Karlsson, *Arbetarfamiljen och Det Nya hemmet: om bostadshygienism och klasskultur i mellankrigstidens Göteborg*, Stockholm/Stehag 1993, s. 108–109.
5. Bl. a. Romulo Enmark, *Mamma, pappa, barn: om en arbetarbefolkning i Göteborg*, Göteborg 1986; och Helene Brembeck, *Arbetsstadsdelarnas barn*, Göteborg 1988.
6. Karlsson 1993 s. 111; jfr Brembeck 1988 s. 27 som finner att de äldre Göteborgsarbetarna var nöjda med en etta som familjens bostad.
7. Alva & Gunnar Myrdal, *Kris i befolkningsfrågan* (»folkupplagan»), Stockholm 1935, s. 276.
8. Björck 2008, s. 319.
9. Jochum Stattin, *Hobbyentusiaster och folkhemsbyggare*, Stockholm 2007, s. 16.
10. Stattin 2007, s. 15.
11. Lena Eskilsson, »Fritid och demokratisering», i Klas Sandell och Sverker Sörlin (red), *Friluftshistoria: från »hårdande friluftsliv» till ekoturism och miljöpedagogik*, Stockholm 2000, s. 67–83; om 1940-talets fritidsutställningar se Stattin 2007, s. 42–48.
12. Diskussionen återges utförligt i Ann Katrin Pihl Atmer, *Livet som lever där måste smaka vildmark: sportstugor och friluftsliv 1900–1945*, Stockholm 1998, särskilt s. 14–16, 172–189 och 313–318.
13. Åke Daun, *Boende och livsform*, Stockholm 1980, s. 207–221.
14. Daun 1980, s. 207–208.
15. Daun 1980, s. 203.
16. Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta: studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 1989/2000.

17. Billy Ehn & Orvar Löfgren, *Kulturanalys*, Malmö 1982, s. 78; Karlsson 1993, s. 213–216; om en liknande utveckling i USA se Christopher Lasch, *Den narcissistiska kulturen*, Stockholm 1983, s. 188–208.
18. Karlsson 1993 s. 101 (inkl not 92), Enmark 1986, s. 38.
19. Gustav Jonsson och Anna-Lisa Kälvesten, *222 Stockholmspojkar*, Stockholm 1964, s. 355–356.
20. Ehn & Löfgren 1982, s. 79.
21. Karlsson 1993, s. 26.

ABSTRACT – BUILDING HUMAN DIGNITY: WORKERS' SUMMER CABINS AROUND 1950

As a result of political reforms, many apartment blocks with flats for working-class families with children were built in Sweden around 1950. These apartment blocks with light playgrounds were built in the new suburbs around the country's big cities. But many working-class families chose to keep their small, dark flats and as a complement built a summer cabin on their own plot of land 20–30 kilometres or so outside town. In the writer's opinion, many of these workers had humiliating experiences of poor relief and philanthropy and by building their cabins they were also building their human dignity. They created a healthy summer environment for their children, a private parallel to the playgrounds in the new suburbs. These efforts have not been recognised in historical reports, which present the workers as the passive objects of public welfare. The author would like to see more research based on interviews with the children of these working-class families, who are today old-age pensioners.

LARS WÄREMARK

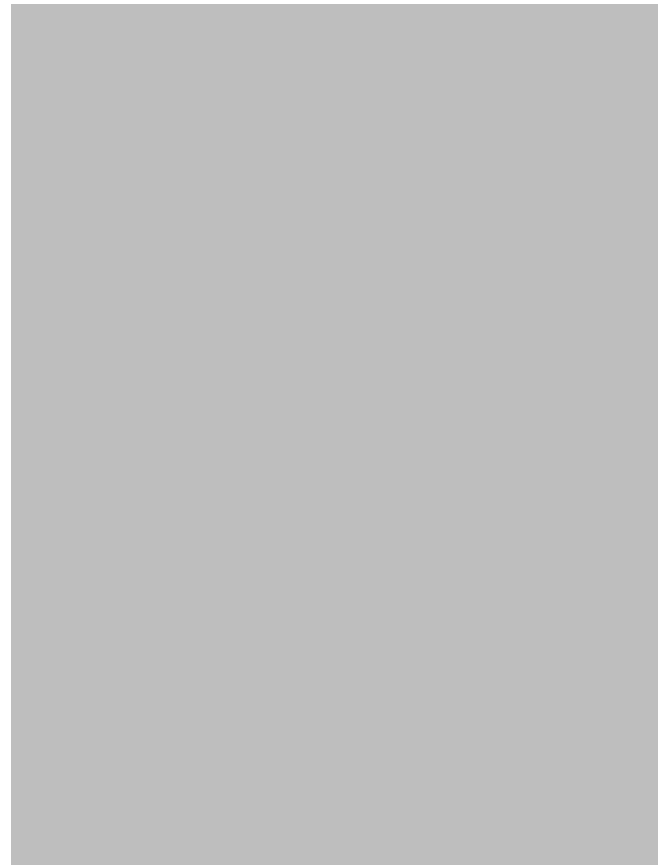
är språklärare, skriver läromedel och läser etnologi

ARAB:s verksamhet 2011: Med inriktning på flytten

FRÅN SEPTEMBER 2012 kommer Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek arbeta i nya lokaler. Kontrakt skrevs först i slutet av februari 2012: institutionens nya placering blir i Flemingsberg – ett stenkast från Södertörns högskola och Landstingsarkivet i Stockholm. Flytten har flera orsaker. Den ena handlar om konsekvenserna av att vara minnesinstitution för en ännu levande rörelse: I ARAB:s magasin började trängseln redan för ett flertal år sedan göra sig påmind. För att få bukt med situationen tillämpades leveransstopp och liknande och samtidigt påbörjades diskussioner om hur förvaringsfrågan på sikt bäst skulle lösas. Den andra orsaken är denna i och för sig levande rörelses allt trängre ekonomiska läge: Hösten 2010 meddelade LO, som ju är en av institutionens huvudfinansiärer, att man ville hyra ut ARAB:s lokaler till annan hyresgäst för att få bättre avkastning av sitt lokalbestånd. Det lokalprogram som därefter sammanställdes av institutionens medarbetare lämnades över till LO i januari 2011. Tempot i processen accelererades ytterligare när tidpunkten för flytten meddelades i mitten av juni: senast den sista september 2012 skall lokalerna vid Norra Bantorget vara tömda.

Arbetet med att klara denna tidsfrist och bibehålla så mycket kvalitet som möjligt i de nya lokalerna kom sålunda att dominera resten av verksamhetsåret 2011. Den projektgrupp som tillsattes vid institutionen har fått arbeta under tidspress och mycket snabbt fått ta ställning till lokalalternativ som skulle kunna inrymma hela institutionens nuvarande bestånd (alla depåer) inklusive 20 års tillväxt och alternativ som inte gör detta. Viktigt har också varit att bland olika möjliga adresser utanför tullarna försöka hitta den adress som fungerar bäst för hela institutionen. Vid sidan av arbetet med att hitta lokaler har framför allt institutionens bibliotekarier ägnat mycket arbete åt att omorganisera och strukturera sina bestånd för att de skall kunna överföras till nya lokaler i god ordning.

Såväl arbetet med flytten som behovet av att hantera institutionens bekymmersamma ekonomiska läge, det senare blev akut på grund av skenande pensionsavsättningar under hösten, har aktualiserat diskussioner kring ARAB:s existens och berättigande: Arbetet vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek syftar till att åstadkomma en uppåtgående spiral, där insamlandet och tillhandahållandet av källmaterial och litteratur från och om arbetarrörelsen skall skapa goda förutsättningar för forskning på området, som å sin sida skall uppmuntras och skapa ökad efterfrågan på institutionens material. Under 2011 har detta, vid sidan av flyttprojektet, sett ut på följande sätt. Vi tar resultaten först.

Några resultat 2011

I ARAB:s bestånd kan svar på nästan vilka frågor som helst sökas – och finnas, även för forskare med mycket bredare intressen än vad som kan rymmas under rubriken arbetarrörelsens historia. Två exempel från 2011 får illustrera:

I DN den 8 februari skriver Ola Larsmo att boken *Att bo granne med ondskan* är »varken mer eller mindre än en genomgång av så gott som all tillgänglig akademisk forskning kring Sveriges relationer till Tyskland under andra världskriget [...] Boken kommer under överskådlig framtid att vara referensverket för allt man vill veta om olika svenska samhällssfarens agerande i förhållande till nazismen. Åmark redovisar också noga andras forskning och hur man ska vidare om man vill fördjupa sig.» Många av de underlag som Åmark ytterst åberopar sig på står att finna på ARAB: Per Albin Hanssons dagböcker, arkiven efter flera av de organisationer som ägnade sig åt flyktinghjälp samt fackliga tidskrifter och annat som gavs ut under kriget och så vidare.

»Thorgrens text flammar av nu-känsla. Hon är fenomenal på att gå nära inpå enskilda personer och sedan med ett enda mjukt steg tillbaka få ett helt sekel att avteckna sig i penseldrag som sträcker sig ända in i våra samtida liv» skriver Aftonbladets recensent Malin Krutmeijer om Gunilla Thorgrens biografi över Elise Ottesen-Jensen, »Ottar». Thorgren ägnade en lång period i ARAB:s forskarsal för att gå igenom Ottesen-Jensens personarkiv som sedan många år finns på institutionen jämte med arkivet efter Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU. Båda dessa bestånd hör till de mera eftersökta och använda.

»En dag i forskarexpeditionen»

Det är i forskarexpeditionen man märker effekterna av allt arbete som utförs inom institutionen. Hit kommer forskarna, stimulerade av seminarier och föredrag, tidskriftsartiklar eller information som de fått via hemsidor och annat. Och här upptäcks kvaliteten på hur institutionens bestånd är organiserade och beskrivna. Forskarexpeditionen är hela institutionens hjärta.

ARAB håller under ett normalt verksamhetsår öppet för besökare fyra dagar i veckan: tisdag–onsdag 10–17, torsdag 10–19 och fredag 10–15. Att tjänstgöra i expeditionen är en heltidssyssla och belastningen är dessutom tidvis ganska stor: till Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek kommer många besökare från de traditionella utbildningsanstalterna men vi är också vana vid att ta emot personer som saknar studievana eller som inte är hemtama på arkiv eller bibliotek. Det finns således en föreställning om att vi förväntas ge lite mer stöd och service än andra institutioner av vårt slag. Institutionens arkivarier och bibliotekarier turas om.

Den som tjänstgör i expeditionen påbörjar arbetet omkring 9.30 med att starta sökdatorena, skriver ut beställningssedlar och förbereder dagens första hämtning från magasinen. Klockan 10 låses dörren upp, telefonsvararen slås på och alla beställningssedlar lämnas över till vaktmästaren som gör hämtningen från magasinet. Just mellan 10 och 11 kan det vara en hel del saker som händer samtidigt och särskilt stort är trycket på tisdagsförmiddagarna som ju är första dagen på expeditionsveckan.

Hämtningarna från magasinen är sedan det som rutar in dagen. Drygt tolv arkivvolymerna och nästan 40 bibliotekstitlar lånas från något av våra magasin varje dag som expeditionen håller öppet. Arbetet med beställningarna sköts parallellt med ständiga avbrott då besökare vill hämta ut reserverade böcker, komma åt sitt material, har frågor eller för att telefonen ringer. Av institutionens cirka 3000 besökare varje år kommer dessutom många för att delta i något seminarium eller möte och även dessa passerar expeditionsytan. De skall hälsas välkomna, hänga av sig, skriva in sig i besöksloggaren och visas till rätt ställe.

Forskarförfrågningar kan också komma via e-post och kan gälla allt från rena rutinfrågor om våra öppettider eller hur man ska gå till väga för att få tillgång till vårt material till att avhandla mer komplicerade teman som kräver att personalen i forskarexpeditionen gör enklare utredningar. Huvudprincipen är dock »hjälp till självhjälp» – att hjälpa våra forskare och besökare att ta del av samlingarna och att använda sig av dem för vidare forskning. Ofta leder dessa frågor också fram till beställningar av material och ett besök hos oss. Det kommer dessutom en hel del beställningar av affischer, vykort eller liknande som säljs av institutionen och som förbereds av expeditionspersonalen. Över 1200 e-postförfrågningar av olika slag besvarades under loppet av år 2011.

Många av forskarexpeditionen besökare är intresserade av att studera och beställa bilder. Att förmedla kopior ur våra samlingar till andras publikationer har ökat markant det senaste decenniet. Totalt har det under året förmedlats 260 bilder och 7 ljudupptagningar. Exempel på beställare under året är *ETC*, *Fria tidningar*, *Flamman*, *FiB Kulturfront*, *LO-tidningen*, *Tvärdrag*, *Tiden* med flera. Våra bildsamlingar används också flitigt i den egna tidskriften *Arbetarhistoria*.

Den expeditionshavandes arbete är inte slut när forskarsalen stänger för dagen. Återkomna lån skall ställas av i lånemodulerna för arkiv och bibliotek. Böckerna sorteras sedan och ställs ner i biblioteksmagasinet på en vagn, arkivlånen sorteras efter vilket magasin de ska tillbaka till och ställs upp på respektive hylla för transport till magasinen. Detta kan vara ett ganska tungt jobb och sköts, när det gäller lokalerna på Upplandsgatan, av expeditionspersonalen. Av arkivbeställningarna kommer dock merparten från institutionens Runödepå som bemannas under de veckodagar det är framtagningar.

Hur man får berget att komma till Muhammed

Webben har på senare tid blivit ett allt viktigare verktyg för att sprida kännedom om institutionens bestånd och förenkla tillvaron för både personal och besökare. Det viktigaste som hände under 2011 var introduktionen av en gemensam sökfunktion för institutionens bestånd.

Ambitionen har varit att hela ARAB:s bestånd skall vara sökbar via Internet, samt att även beställningar av material skall vara möjligt. Institutionens IT-samordnare har sammanlagt ägnat flera hundra timmar åt programmering av skript och html-sidor för att lägga dessa sista bitar på plats. På startsidan till institutionens webbplats finns nu ett fält från vilket man kan göra simultana fritextsökningar i både arkiv- och bibliotekskatalogerna. I träfflistorna som skapas vid sökningarna kan man sedan till exempel utforska arkivförteckningar på detaljnivå och beställa det man är intresserad av. Men det är naturligtvis också möjligt att göra separata och strukturerade sökningar i bara den ena av dessa kataloger.

Sedan flera år tillbaka är bibliotekskatalogen Kata tillgänglig via institutionens webbplats och där har även inskrivna låntagare kunnat beställa fram böcker i förväg inför sina besök. Under 2011 slutfördes arbetet med att dels tillgängliggöra ARAB:s arkivinformation på webbplatsen och dessutom utforma sökfunktion med vilken man kan söka i båda databaserna samtidigt.

I arkivdatabasen, som omfattar mer än 150.000 poster, ligger nu information om nästan 4000 arkiv från mer än 3700 arkivbildare. Alla som under året ägnat sig åt forskarservice kan vittna om hur sökningarna i arkivets bestånd har underlättats, och att man ofta hittar de mest överraskande saker på olika ställen utan att behöva särskilda förkunskaper. Informationen är inmatad i det engelska arkivredovisningssystemet

Calm, och det är ARAB:s arkivarier som har medverkat till att introducera detta i Sverige, med allt vad det innebär av anpassnings- och översättningsarbeten.

Det som pågår i forskarexpeditionen eller visas på institutionens webbplats är det som de flesta av ARAB:s användare kommer i kontakt med. Men bakom bedrivs dock huvuddelen av de tre verksamhetsområdenas arbete. Under 2011 har detta sett ut på följande sätt.

»Förvärv»

Kärnan i arkivverksamheten är att ta emot, ordna och förteckna arkiv och samlingar. Varje år växer arkivbeståndet med 200 till 300 hyllmeter nytt material. Under 2011 inkom detta i form av 68 accessioner med arkivmaterial från fackliga, politiska och

Ur forskarexpeditionens e-postlåda. Frågeställarna är avidentifierade

Till: forskarexpedition@arbark.se

Ämne: Svenskt 1800-tal

Hej!

Vi är två elever i årskurs två som ska skriva en uppsats i Historia B om Svenskt 1800-tal. Vi behöver få reda om lite fakta om alkoholism, arbetarklassen och arbetsgivarnas villkor under denna tid. Vi har gjort en frågeställning som lyder:

Vilka politiska förutsättningar hade arbetsgivare i Stockholm till att ge alkohol i lön till arbetarklassen?

Vi behöver alltså få reda på hur situationen såg ut, vilka det var som styrde Sverige, om fackföreningar hade bildats osv. Vi undrar därför om ni skulle vilja hjälpa oss med detta. Vi skulle uppskatta det mycket!

Med vänliga hälsningar

NN och NN

From: forskarexpedition@arbark.se

Hej NN och NN!

Jag kan inte ge några enkla, raka svar på era frågor. Vi gör heller inte själva efterforskningarna åt er, utan pekar snarare på relevant material.

Era inledande faktafrågor är ganska allmänt hållna, med en stor tidsperiod och stora ämnesområden. Väldigt mycket hann hända under 1800-talet i dessa frågor, kanske framförallt på sluttampen. Möjligen borde ni snäva in tidsperioden ytterligare?

Om ni inte redan gjort det, föreslår jag att ni börjar med att läsa artiklarna i Nationalencyklopedin (NE) för några viktiga

begrepp, förlagsvis: alkoholkonsumtion, alkoholpolitik, arbetarrörelsen, fackföreningsrörelsen, nykterhetsrörelsen. Jag gissar att ni har tillgång till NE via er skola, antingen på webben eller i bokform? I slutet av artiklarna hittar man ofta tips på litteratur om man vill gå vidare.

En bra överblick över arbetarrörelsens utveckling får man i den av oss utgivna boken: Klass i rörelse: arbetarrörelsen i svensk samhällsutveckling / Lars Olsson & Lars Ekdahl. - 2002. - ISBN: 91-973690-3-9. Kanske har ni den i ert bibliotek? Annars finns den både att låna och köpa hos oss.

Prova även att söka i vår bibliotekskatalog Kata, t.ex. på Nykterhetsfrågor. Direktsökning: <http://kata.arbark.se/wsHitList.Asp?sString=%C4M=Nykterhetsfr%E5gor,%20Sverige>

På plats hos oss kan ni läsa en hel del i vår läsesal, där många översiktliga böcker står framme, direkt tillgängliga. Man måste dock vara myndig för att få låna hem material.

Vi har ju även mängder med arkivmaterial, t.ex. efter Verdandi, som kunde vara aktuellt i detta fall. Ni kan söka i vår arkivkatalog Borge: <http://borge.arbark.se/>
Kort sagt: vi har väldigt mycket material som antagligen kan hjälpa er att få svar på era frågor. I många fall är det enklast att komma hit till oss för att komma vidare i sökandet.

Återkom om ni undrar över något.

Vänliga hälsningar

Kalle Laajala

To: forskarexpedition@arbark.se

Subject: RE: SV: Svenskt 1800-tal

Tack så jätte mycket för hjälpen, vi uppskattar det mycket!

Med vänliga hälsningar

NN och NN

NYHETER FRÅN ARAB

andra organisationer samt från kända och mindre kända personer. Material lämnas antingen som deposition eller gåva, ofta till vår forskarexpedition, men om det rör sig om större leveranser direkt till något av våra magasin. Men det händer också att vi gör besök på plats hos organisationer eller personer och hjälper till att peka ut vad som kan vara av intresse.

Under 2011 har vi till exempel besökt Svenska kommunalarbetsareförbundets högkvarter på Hagatan 2. I deras källare förvarades material från Svenska lantarbetareförbundet samt Svenska skorstensfejeriarbetsareförbundet, som båda gått upp i Kommunal. Ett annat hembesök gjordes för att hämta arkivet efter nationalekonomen och socialdemokraten Carl-Johan Åberg (1930–2010), nio flyttlådor som transporterades till Upplandsgatan med hjälp av Åbergs hustru. När det gäller personarkiv som kommit till institutionen under 2011 bör även nämnas Gunnar Ohrlanders (Dr Gormanders), och Mona Sahlin – för att visa på bredden av institutionens bestånd.

Även om gåvor i viss mån bidrar till bibliotekets bestånd så är det systematiska inköp som är stommen i tillväxten: Under

2011 inköptes till biblioteket 422 skrifter. Av dessa var 257 på engelska, 94 på svenska, 63 på tyska och 8 på franska. Bibliotekets nyförvärv presenterades också i en bibliografi i föregående nummer av *Arbetshistoria*.

Ordna, förteckna och katalogisera

Bestånden är oåtkomliga så länge de inte är sökbara. Därför tillhör olika insatser för att skapa sökingångar till böcker och dokument de centrala arbetsuppgifterna för såväl arkivarier som bibliotekarier – ett till synes oglamoröst arbete som sker i det tysta, men som ofta kan vara nog så fascinerande.

Bibliotekets personal 1244 texter i Libris, Sveriges nationella bibliotekskatalog. 489 av dessa 1244 texter står institutionen som ensam ägare till i Libris och för 171 stycken finns det endast ytterligare en ägare, något som visar hur unika våra samlingar är. Huvuddelen av de katalogiserade texterna var skrivna på svenska (595) och engelska (422), men även språk som tyska (130) och franska (41) var någorlunda rikt representerade. De dominerande större ämnesgrupperna utgjordes av

Accessioner 2011

Acckod Titel och omfattning

2011/1	Norra Järva S-kvinnoklubb – 1 pärm
2011/2	Socialdemokratiska föreningen i Stockholm – 2 pärmar, 1 tidskriftssamlare, 1 kassabok
2011/3	Lantarbetaren – 1 liten låda
2011/4	Socialdemokratiska riksdagsgruppen – 2 flyttlådor
2011/5	Hans Hederberg – 1 volym
2011/6	Thomas Kanger – 2 lådor, 4 tidningssamlare
2011/7	Aftonbladets socialdemokratiska förening – 7 pärmar
2011/8	Vykortssamling – 1 kuvert
2011/9	Sveriges socialdemokratiska arbetareparti – 9 volymer
2011/10	Lantarbetaren – 1 kuvert
2011/11	Svenska transportarbetareförbundet – 3 flyttkartonger
2011/12	Nordens socialdemokratiska studentförbund – 4 pärmar
2011/13	Svenska kvinnors vänsterförbund [Stockholm] – 4 flyttkartonger, 1 stort tidningslägg
2011/14	Manuskriptsamlingen – Ett omslag
2011/15	LO-TCO Biståndsnämnd – 36 flyttlådor
2011/16	Leif Björk – 1 stor kasse, 1 kasse med tidskrifter
2011/17	Per-Olof Edin – 1 flyttkartong
2011/18	Fastighetsanställdas förbund – 44 flyttkartonger

Accessioner 2011

Acckod Titel och omfattning

2011/19	Sveriges socialdemokratiska arbetareparti – 4 pallar
2011/20	Svenska elektrikerförbundet avdelning 1, Mälardalen – 17 flyttlådor, 1 kartong med fana
2011/21	Sköndals socialdemokratiska kvinnoklubb – 2 protokollsböcker
2011/22	Ivar Ivré – 11 pärmar, 6 klippböcker och ett tiotal böcker
2011/23	Vällingby socialdemokratiska förening – 2 lådor, 1 kasse
2011/24	Lilla Alby socialdemokratiska förening – 1 pärm
2011/25	Svenska transportarbetareförbundet – 1 pärm, 1 mapp
2011/26	Europa ja – Euro nej – 9 arkivkartonger
2011/27	Yrkesgrupper mot kärnvapen – 7 volymer
2011/28	Tullinge socialdemokratiska förening – 3 flyttlådor
2011/29	Intervjuer – 2 kuvert med kassetband
2011/30	Mona Sahlin – 2 lådor
2011/31	Federativs förlagshus AB – 15 lastpallar
2011/32	Dalens socialdemokratiska förening – 2 hm
2011/33	Nykterhetsorden Verdandi, logen 24 Frihets- baneret – Två fotografier
2011/34	Banpersonalens yrkesorganisation m.fl. arkiv- bildare – 9 böcker och en pärm

samhälls- och rättsvetenskap (506), historia (247), ekonomi och näringsväsen (113), skönlitteratur (69) samt filosofi, psykologi (32).

Den äldsta katalogiserade skriften var ett protokoll från den kooperativa rörelsen i Storbritannien, ett protokoll som ingår i en samling som omfattar detta första protokoll (London 1869) till och med protokollet från rörelsens 71:a kongress (Margate 1939).

För arkivarierna har förteckningsinsatserna 2011 överträffat mängden inkommet material. Totalt 230 hyllmeter oordnat material lämnades in till institutionen och mer än 300 hyllmeter har under året gallrats och ordnats. Det är nödvändigt eftersom det finns stora mängder ännu oförtecknade bestånd i arkivets depåer. De största ordningsarbetena har genomförts av arkivarierna i institutionens Grängesbergsdepå på arkivmaterial från Lantarbetareförbundet, Livsmedelsarbetareförbundet och Bleck- och plåtslagareförbundet. Större projekt i Stockholm, Runödepån, har gällt Zeth Höglunds arkiv och Grafiska fackföreningen i Stockholm.

Forskningsfrämjande verksamhet och den tredje uppgiften

ARAB:s forskningsfrämjande verksamhet syftar till att initiera forskning om arbetarhistoria. Verksamheten vänder sig till och bygger på ett nära samarbete med universiteten och det omgivande samhället och bedrivs i form av forskning, seminarier och publikationer. Institutionens forskningsfrämjande verksamhet är en plattform för den så kallade tredje uppgiften, det vill säga förmedlingen av forskningsresultaten till en bredare allmänhet. Institutionens forskningsfrämjande verksamhet har också avsevärt bidragit till en internationalisering av den svenska historiska forskningen, vilket har erkänts genom generösa bidrag från Riksbankens jubileumsfond, som finansierat etablerandet av ett nätverk för globalhistorisk forskning om konsumentkooperationen, och Vetenskapsrådet som under hösten 2011 beviljade bidrag till forskningsprojektet »Mind the gap – An entangled history of economic citizenship and the global demand for equal pay 1945–2000».

Ett viktigt nav för att garantera kontinuiteten i detta arbete

Accessioner 2011

Acckod Titel och omfång

2011/35	Onsdagsklubben – 2 volymer
2011/36	Fana från Kungsholmens socialdemokratiska förening – 1 fana
2011/37	Svenska fredskommittén [arkivnr 3036] – 10 flyttkartonger
2011/38	Stockholms läns kommunistiska partidistrikt av Arbetarpartiet Kommunisterna – 2 flyttlådor
2011/39	Motpol (tidskrift) med föregångare – 2 flyttlådor
2011/40	Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU) [arkivnr 2371] – 73 flyttkartonger
2011/41	Jaen Ungersson – ca 2 volymer
2011/42	Jaen Ungerson – 3 små plastkassar
2011/43	Björn von Sydow [arkivnr 3334] – 4 flyttlådor, 2 mindre lådor
2011/44	Albert Jensen [arkivnr 275] – 1 arkivkartong
2011/45	Statsanställdas förbund, avdelning 2201 (m.fl) – 1 flyttkartong
2011/47	Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt [refkod 2687] – 6 flyttlådor
2011/48	Eva Palmaer [refkod 7052] – 2 flyttlådor, 6 mindre lådor, 2 kassar
2011/49	Olof Palmes internationella center [refkod 3651] – 33 flyttlådor
2011/50	Pierre Schori – 3 lådor

Accessioner 2011

Acckod Titel och omfång

2011/51	Göran Sallnäs [refkod 661] – 1 låda
2011/52	Sundbybergs arbetarekommun [1171] – 9 lådor
2011/53	Anita Gradin – 2 flyttlådor
2011/54	Thomas Fredén/Solidarnos – 2 tidskriftshållare, en liten kartong
2011/55	Pierre Schori – 1 liten kasse
2011/56	Carl Johan Åberg – ca 9 flyttkartonger
2011/57	SKSF (Broderskapsrörelsen) – 4 flyttlådor
2011/58	Gunnar Ohrlander – 5 lådor
2011/59	Berndt Weber – 1 pärm
2011/60	Sveriges socialdemokratiska arbetarparti – 3 flyttkartonger
2011/61	Socialistiska partiet – 5 banankartonger
2011/62	Lidingö FNL-grupp – 3 kassar
2011/63	Wilhelm Bergsmedh – Ett omslag
2011/64	Katarina västra socialdemokratiska förening (refkod 3344) – 2 pärmar
2011/65	Stockholms kommunistiska arbetarkommun – 1 låda
2011/66	Ingrid Windahl – 1 vol
2011/67	SEKO – 3 flyttlådor
2011/68	Svenska elektrikerförbundet, avd 67 [refkod 4580] – 2 flyttlådor, 1 portfölj

är ARAB:s forskningsråd som bildades 1981 med ledamöter från både universitetsvärlden och arbetarrörelsen. Forskningsrådet delar årligen ut Rudolf Meidnerpriset (25.000 kronor) för forskning i fackföreningsrörelsens historia och 2011 tilldelades statsvetaren Sofie Tornhill detta pris för avhandlingen *Capital Visions: The Politics of Transnational Production in Nicaragua*.

En av de viktigaste uppgifterna för ARAB:s forskningsfrämjande verksamhet är utgivningen av denna tidskrift och en av årets mest stimulerande händelser var den svenska samproduktionen av numret om politiska resor. Numret uppmärksammades också internationellt. Under nordiska historikermötet i Tromsö i augusti presenterades numret för en nordisk publik under en panel med några av häftets skribenter.

Höstens »hembiträdesvecka» var en av två sådana satsningar på temaveckor med föreläsningar och utställningar som genomfördes under året. Den andra genomfördes i maj som föreläsningsserien »Arbetare i rörelse – flyktingar, migranter, solidaritet och konkurrens» med åtta olika föreläsningar. Temaveckorna bildade upptakten till en utställning med relevant material från ARAB:s samlingar som visades fram till hösten i ARAB:s lokaler. Utställningen lockade en hel del besökare till ARAB vilket inte minst besöksstatistiken för perioden illustrerar. Många av institutionens seminarier genomförs i samarbete med Arbetarnas kulturhistoriska sällskap och ABF Stockholm.

ARAB arrangerade under året också några större seminarier

eller »workshops», bland annat ett seminarium om klimatfrågans betydelse för den fackliga verksamheten. Initiativet togs av institutionens forskningsråd och arrangerades i samarbete med Landsorganisationen, Kommunalarbetareförbundet, Livsmedelsarbetareförbundet och Södertörns högskola.

Slutord

Verksamhetsåret 2011 hade Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 2867 besökare enligt liggaren. I forskarexpeditionen lånades 2374 arkivvolymerna och 6945 böcker ut och hade 121.780 »sidvisningar» enligt webbplatsstatistiken. Arbetet med att skapa intresse såväl som goda förutsättningar för forskning i arbetarrörelsens historia ger således resultat – även om det ofta är svårt att härleda förändringar i användandet av institutionen till konkreta satsningar. Förhoppningen hos ARAB:s medarbetare är förstas att intresset för institutionens verksamhet och bestånd under hösten 2012 följer med i flytten till Flemingsberg, som har ett knepigare geografiskt läge än vi alla hittills varit vana vid. Detta läge kommer dock att kompenseras genom bättre arbetsmiljö för såväl forskare som personal och en snabbare tillgång till institutionens bestånd.

ULF JÖNSON

är medarbetare på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och vikarierade som institutionschef under perioden augusti 2011 –februari 2012. Artikeln bygger dock på institutionens verksamhetsberättelse där flera av institutionens medarbetare bidrog.

Bildkällor Arbetarhistoria 142

Omslag SSU:s arkiv, serie Ö1 volymer 002-006
S. 2 SSU:s arkiv, serie Ö1 volymer 002-006; Foto: Erik Vinnå; ARAB:s Personbildssamling, bildnummer 8258
S. 3 Privat, Foto: Lars Gogman
S. 4 ARAB:s Personbildssamling, bildnummer 8258
S. 7, Hjalmar Brantings arkiv, bildnummer 347
S. 9–14 SSU:s arkiv, serie Ö1 volymer 002-006
S. 14 SSU, tygmärke, SSU:s arkiv, serie F4 volym 23
S. 15–18 SSU:s arkiv, serie Ö1 volymer 002-006
S. 19 Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionens arkiv, vol 1
S. 20–21 Privat, Foto: Erik Vinnå
S. 22–23 Internationella arbetarhjälpen, svenska sektionens arkiv, vol 1

S. 27 *Morgon-Tidningens* arkiv, bildnummer 13977
S. 29 Till vänster, A-Bilds arkiv, bildnummer 6632
S. 29 Till höger, Privat, Foto: Lars Wäremark
S. 39 Foto: Meyerhöffer, *Morgon-Tidningens* arkiv, bildnummer 17333
S. 40 Högst upp Tidningen *Arbetarens* arkiv, bildnummer 041
S. 40 Nederst Foto: Meyerhöffer, *Morgon-Tidningens* arkiv, bildnummer 15389
S. 47 Privat, Foto Karin Ågren
S. 48 Till vänster, Bildband, Kom loss utgivet av Förbundet mot droger
S. 48 Till höger, Folkets forums arkiv, vol 1

Sverige och Nazityskland – ett moraliskt dilemma?

Klas Åmark, **Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen**, Albert Bonniers förlag 2011, 710 s.

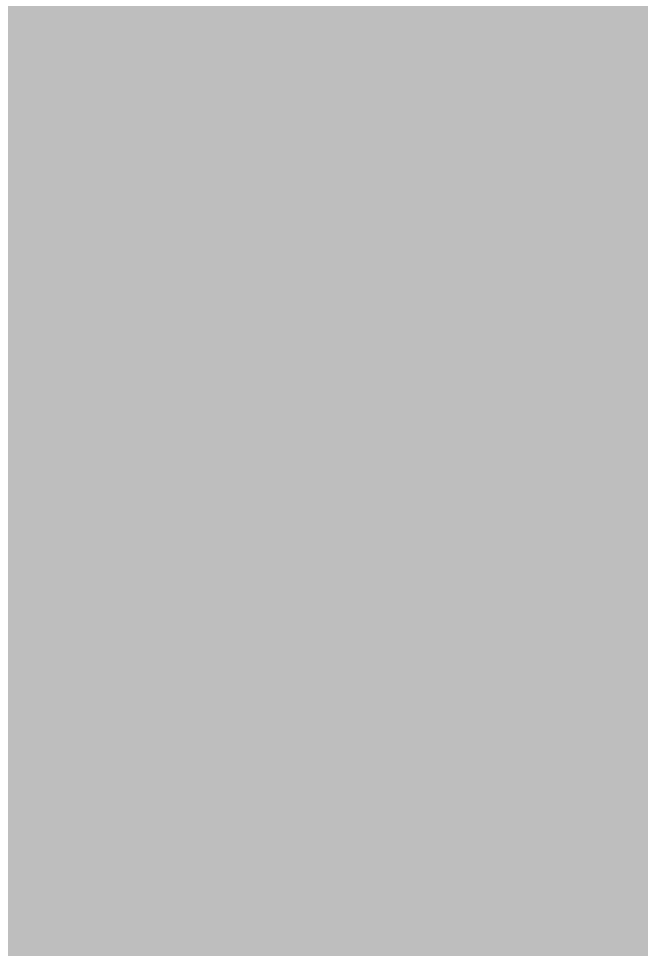
DET HAR REDAN HUNNIT SÄGAS: Klas Åmarks bok om att bo granne med ondskan kommer att vara standardverket för överskådlig tid om Sveriges förhållande till Nazismen och Nazityskland. Det är också dess syfte: boken är en »syntetiserande slutrapport» i ett forskningsprogram som regeringen år 2000 gav Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet i uppdrag att genomföra. Förutom den forskning som tillkommit inom ramen för detta projekt har Åmark kunna luta sig mot tidigare omfattande forskningsprojekt som rör Sverige under andra världskriget.

Men till skillnad från studierna kring Sverige under andra världskriget är ämnet för denna »rapport» både vidare och smalare. Det avser å ena sidan endast Sveriges förhållande till Tyskland snarare än hur Sverige förhöll sig under det andra världskriget. Tidsperspektivet är å andra sidan längre, då hela perioden från det nazistiska maktövertagandet 1933 behandlas.

Det förefaller logiskt och naturligt med en redogörelse som börjar med den drastiska förändringen i Tyskland som sker 1933 och som visar hur Sverige förhöll sig till denna redan innan själva kriget bröt ut. Sverige görs också till en del av Tysklands övriga omvärld – innan kriget bröt ut och gjorde andra länder till krigförande och Sverige neutralt. Samtidigt finns det saker i berättelsen om Sverige under denna period som tycks höra hemma i denna berättelse men som inte rör Tyskland direkt och som därför lämnas utanför. Den så kallade Baltutlämningen lämnas utanför redogörelsen, men förutsätts i stället känd när Åmark måste hänvisa till den i anknytning till diskussionen om varför Sverige var ett rätt tacksamt land att komma till, och komma undan i, för krigsförbrytare.

Efter en kort bakgrundsteckning av det Tredje rikets historia är boken indelad i fyra delar: om den svenska utrikespolitiken, om svenskarna och den nazistiska ideologin, om flyktingpolitiken och slutligen en sammanfattande diskussion om de moraliska implikationerna av att bo granne med ondskan.

Det som ryms i avsnittet om svensk utrikespolitik i förhållande till Nazityskland – (i boken benämnt »Sveriges förhållande till andra makter är gott») rör det som man omedelbart tänker på då Sveriges förhållande till Tyskland under denna period berörs, nämligen den svenska eftergiftspolitik, permittenttrafiken, Midsommarkrisen och ingreppen i tryckfriheten men också handelspolitiken. Den sistnämnda hade,

De små nazistpartier som växte fram under 1920- och 1930-talen fick nästintill inget stöd vid riksdagsvalen 1936 och 1940. Nationalsocialistiska Arbetarpartiets och SAP:s valbyråer på Hornsgatan 21 i Stockholm valet 1936.

framhåller Åmark, större betydelse än de förra, både för Sverige och för den tyska krigsinsatsen.

Som en av de centrala drivkrafterna i den svenska utrikespolitiken framhåller Åmark erfarenheterna av Första världskriget. Här kan till att börja med nämnas åtgärderna mot vad myndigheterna uppfattade som Greuelpropaganda (grymhetspropaganda) – de olika stridande nationernas smutskastning av varandra under första världskriget som en del av den psykologiska krigföringen. I förhållandet till Nazityskland innebar detta en allmän skepsis mot tal om grymheter och låg bakom idén att ingripa mot tidningar med mera som publicerade uppgifter om nazistiska grymheter. Följden blev att man hindrade sanningen om dessa grymheter att komma fram.

Ett annat exempel var rädslan att hamna i en folkförsörjningskris som den 1917 som ledde till hungerupplopp och

RECENSIONER

nästan revolution. Denna rädsla var ett motiv till den handelspolitik som avsåg säkra folkförsörjningen - och som framför allt bedrevs med Tyskland. Exporten skulle betala importen, främst av kol och koks som behövdes för den egna malmframställningen och försvarsindustrin. Åmark menar dessutom att denna handels- och exportpolitik i själva verket var mer avgörande för de tyska krigsinsatserna än de uppmärksammade eftergifterna.

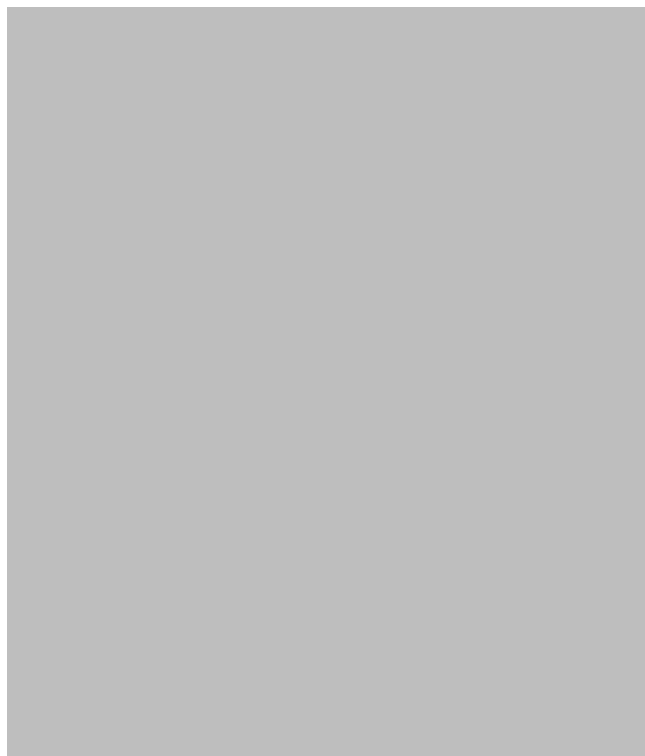
HUR VAR DET DÅ MED FÖRHÅLLET till den nazistiska ideologin som sådan bland svenskarna? Åmark slår omedelbart fast att nazismen som ideologi helt avvisades av det svenska folket: de små nazistpartier som växte fram under 1920- och 1930-talen fick nästintill inget stöd vid riksdagsvalet 1936 och 1940 och flera av dem återhämtade sig aldrig från detta. Detta hindrar dock inte att det fanns nazistiska idéer eller åtminstone strömningar med en välvillig hållning till Nazityskland. En del element som var centrala i den nazistiska ideologin fanns också representerade i Sverige, inte minst rasism och antisemitism – ett känt exempel är Uppsalastudenternas protester vid det så kallade Bollhusmötet i februari 1939 mot att Sverige skulle ta emot ett litet antal judiska läkare. Andra exempel är stämningar som fanns bland poliser och militärer och även bland svenska »kulturarbetare» som Wilhelm Peterson-Berger och »Ariske Kurt» Atterberg. Åmark framhåller dock att många av dem som fann gemensamma beröringspunkter med det nazistiska tänkandet tog avstånd mot den nazistiska brutalitet som de såg. Och även om dessa personer å ena sidan kunde fungera som brobyggare var det å andra sidan så, att de råkade illa ut i den samtida opinionen om de gick för långt. Särskilt intressant är också hur avståndstagandet mot »arvfienden» Ryssland i allmänhet och mot Sovjetkommunismen i synnerhet, särskilt efter angreppet på Finland, påverkade stämningarna gentemot Tyskland inom den svenska högern, ett förhållande som också påverkade möjligheterna för samlingsregeringen att agera i olika riktningar.

Inom kulturlivet fanns musiker och andra som hamnade på samma sida som nazisterna på grund av den gemensamma vurmen för tysk nationalromantik och avståndstagandet mot modernism, den senare identifierades av somliga rentav som judisk. För en del konstnärer blev också Tyskland en marknad att göra karriär på. Författare var mer benägna att ta avstånd från nazismen än musiker och bildkonstnärer.

BOKENS TREDJE DEL ÄR en mer än 150-sidig redogörelse för den svenska flyktingpolitiken under mellankrigstiden och fram till 1945. Den var, i Sverige som på de flesta andra håll, mycket restriktiv och skärptes snarare än mildrades allt eftersom situationen för Tysklands judar förvärrades under 1930-talet. Den svenska flyktingmottagningen var inriktad på kvo-

Författare som Nordahl Grieg som satte upp »Vår ära och vår makt» 1937 på Dramatern var mer benägna att ta avstånd från nazismen än många musiker och bildkonstnärer.

Hur var det då med förhållandet till den nazistiska ideologin som sådan bland svenskarna? Åmark slår omedelbart fast att nazismen som ideologi helt avvisades av det svenska folket. Det hindrar dock inte att det fanns nazistiska idéer eller åtminstone strömningar med en välvillig hållning till Nazityskland. Sönderlaget skyltfönster på Tyska turistbyrån, Kungsgatan i Stockholm, 1943.

ter, och innebar att flyktingar inom en viss kategori inte fick komma in förrän någon inom denna kategori lämnat plats för dem. Politiken var inriktad på att flyktingarna inte skulle stanna i landet. En annan förutsättning var att de inte fick ligga samhället till last, det vill säga att de skulle kunna försörja sig, och de fick dessutom inte arbeta politiskt under sin asyltillvaro i Sverige. Det var således en flyktingpolitik som snarare utgick från Sveriges behov än från förföljda människors behov av skydd. Den flyktingmottagning som bedrevs inom ramen för detta system byggde på frivilliga krafter, framför allt flyktingkommittéer, som var och en var inriktad på »sin» flyktingkategori. Viktigare exempel är Mosaiska församlingens i Stockholm flyktingverksamhet, Insamlingen för landsflyktiga intellektuella och Arbetarrörelsens flyktinghjälp. Åmark påminner även här om att viktiga förändringar över tid skedde och att Sverige ju deltog i flera hjälpaktioner för att rädda människor undan döden. En viktig vändpunkt var ockupationen av Norge och Danmark. De tidiga hjälpaktionerna rörde därför norska och danska judar, men hit hör även Raoul Wallenbergs och andras verksamhet i Budapest.

Åmark vänder sig mot begreppet »bystander», som använts av några för att skuldbelägga även sådana parter som inte ingriper och som använts i diskussionen kring Förintelsen. Han finner begreppet problematiskt: för det första anser han att icke handlande inte leder till medansvar, för det andra att begreppet antyder något statiskt över tid – när exemplet Sverige i själva verket visar en föränderlighet i förhållningssättet. Inte minst flyktingpolitiken är exempel på detta. Det finns en förändring över tid att förhålla sig till, där en brutalisering av den tyska mentaliteten och krigföringen fick betydelse för omvärldens ställningstaganden och åtgärder.

En viktig diskussion som Åmark rör rör neutralitetens moraliska dilemma: den neutrale låter andra strida för den gemensamma saken men kan med sina handlingar medverka till motsatsen – i det här fallet till att bidra till de tyska framgångarna. Konsekvensen av att ta ställning framskyntar dock också i texten: Den som strider mot någonting löper också risk att strida för någonting som man kanske inte vill sympatisera med. Ett

exempel här är hur många som såg Ryssland som arvfienden och Sovjetkommunismen som det yttersta av onda inte var lika benägna att ta avstånd från Nazityskland. Dessa personer hade kanske dessutom fått helt eller åtminstone delvis andra associationer av Åmarks titel, *Att bo granne med ondskan...*

BOKEN GER LÄSAREN omedelbart grepp om kunskapsläget när det gäller Sveriges förhållande till nazismen och Nazityskland. Boken är välskriven och läsvänlig, de 700 sidorna till trots. Här framgår också att kunskapsläget när det gäller denna period nu är bättre än det har varit någonsin tidigare, men det är också tydligt att forskningen hittills bedrivits fläckvis. För vissa avsnitt finns mycket att utgå från – till exempel utrikespolitiken och presspolitiken. I andra fall utgör en enda avhandling hela litteraturläget till ett visst avsnitt. Här saknar jag att Åmark inte diskuterar detta mer och rentav anger möjliga obeforskade områden – områden där inte ens en bok ännu är skriven.

En annan sak som det hade varit spännande att läsa mer om ligger väl huvudsakligen utanför bokens ämne, men antyds på åtskilliga ställen, och det är implikationerna av krigstraumat som sådant – ty det framgår ju att även Sverige drabbades av ett sådant. Erfarenheterna av de långtgående ingreppen mot pressen ledde till 1949 års tryckfrihetsförordning, lagen om hets mot folkgrupp tillkom 1943, efterkrigstidens flyktingpolitik samt känslan av att ha ett moraliskt orent förflutet som det återstår att göra upp med. Det är också tydligt att här finns ett ideologiskt brott, i och med de tyska nazisternas tendens att till sin spets driva tankegods som »låg i tiden». Allt detta är förhållanden som vi levtt och lever med sedan dess.

Att bo granne med ondskan rekommenderas för läsning till alla som är intresserade av att få en god bild av Sveriges förhållande till sin omvärld under 1930- och 1940-talen men också för den som grunnar över varför Sverige ser ut som det gör i dag och för den som vill diskutera ansvar och moral och de val som tillvaron ställer såväl stater som individer inför.

ULF JÖNSON

är medarbetare på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

Badiou, Alain (översättning och introduktion: Bruno Bosteels), **Wittgenstein's anti-philosophy**, London: New York: Verso, 2011. Verso förlag har i det här verket gjort en ypperlig insats i att såväl förklara Ludwig Wittgensteins antifilosofiska hållning som ge en god bakgrund till Alain Badiou, uttolkaren av den förre. Inledningen är författad av Bruno Bosteels och ger en 66 sidor lång översikt och helhetsbild av Badiou's litterära och filosofiska bana. Badiou undersöker själv under de följande sidorna Wittgensteins antifilosofiska hållning från verket *Tractatus Logico-Philosophicus*. Enligt Badiou är de mest intressanta filosoferna de som han kallar antifilosoferna, det vill säga Wittgenstein, Nietzsche, Lacan och Saint-Paul. Den språkliga vändningen – the linguistic turn – markerar den förändring som tillstod inom filosofin under 1900-talet och den har många gånger spårats till just Wittgenstein. Språket i sig blev studieobjektet. Wittgensteins menar att vissa saker inte går att förklara eller att sätta i ord, men att detta enbart är ett tecken på att tankens kraft har sina begränsningar. Att tankens möjligheter bör kartläggas, är enligt Badiou själva grundessensen i Wittgensteins tänkande.

Berg Eriksen, Trond, Harket, Håkon & Lorenz, Einhart (översättning: Lena Hjøhlman), **Judehatets svarta bok: antisemitismens historia från antiken till i dag**, Stockholm: Bonnier, 2008, 695 s.

Antisemitismens historia – mänsklighetens mörka historia, från antiken till idag beskrivs med otaliga exempel på hur hatet gentemot judar har omformulerats och tagit sig olika uttryck genom historien. Det är en historia av våld, förtryck och hat som kulminerade med nazismens massutrotning av sex miljoner judar. Hatets ursprung tar sig, trots det specifika målet, allmänna former då det ytterst handlar om diskriminering och förtryck av minoriteter och oliktankare. Är hatet evigt och ofrånkomligt då antisemitism och antisjonism går hand i hand med människors rädsla för det annorlunda och behov av syndabock? Finns det en grundläggande vilja till maktlöshet som förklarar hatet gentemot judarna som folkgrupp?

Breman, Jan, **Outcast labour in Asia**, Oxford: Oxford University Press, 2011, 391 s.

»The universal disregard of the poverty condition in which a sizable part of mankind continues to live, and the inadequacy of strategies selected to tackle this prime social question, is connected to the return of inequality as a fashionable doctrine both at the national and global level.» (s. 369) Så skriver Jan Breman, antropolog och professor, i denna bok som är en samling av författarens artiklar. Artiklarna baseras på Bremans fältarbeten i Indien, Kina och Indonesien. Fokus är på landlösa fattiga i dessa länder som tvingas ta lågbetalda arbeten under ofta usla förhållanden i den informella sektorn. Breman visar att det för flertalet av dessa inte i första hand handlar om att permanent bryta upp från landsbygden för att bege sig till mer urbana centra. Snarare handlar det om att vara fångad i en säsongsbunden cirkelrörelse, baserad på tillgång och efterfrågan på billig arbetskraft – från landsbygden till städerna och tillbaka igen. En cirkelrörelse som också permanentar deras förhållande eftersom inget görs för att bryta mönstret eller förbättra deras situation.

Choi, Hae-Lin, **Die Organisierung der Unorganisierbaren: USA, Südkorea, Italien: Gewerkschaftliche Strategien für prekär Beschäftigte**, Hamburg: VSA, 2011, 277 s. De ottrygga anställningarna är ständigt ökande i Europa; Arbetare utnyttjas och löner dumpas. Hae-Lin Choi har gjort en jämförelse mellan arbetare i Sydkorea, låglönearbetare i USA samt Italien och vill påvisa att fackföreningar kan dra praktisk nytta av sina medlemmars erfarenheter och att en facklig vitalisering är möjlig.

Eberan, Barbro, **Var Hitler en demon?: tysk-europeisk historia i nazismens skugga**, Stockholm: Carlsson, 2011, 393 s. Varför spelar Hitler fortfarande en sådan stor roll i vårt kollektiva minne? På många sätt har han övertagit djävuls- och demonrollen i dagens idévärld. Barbro Eberan, välbevandrad skribent i tysk debatt och aktuell historisk forskning, behandlar i detta verk europeisk historia från 1914 till 1945. Historien, skuldfrågan och Efterkrigstysklands utveckling behandlas i varsin del. Den sista delen i boken behandlar Hitlers biografi och vad han efterlämnade. En framställning som i det närmaste liknar en mytisk figur: än Messias, än den demoniske gestalt som efterkrigstiden kom att förknippa honom med. Fokus är på Tyskland och nazismens framväxt i en historisk kontext.

Stilen är lätt och illustrationerna många. Hur kommer det sig att Hitler fortfarande är en sådan stark gestalt och hur har efterkrigstidens européer valt att hantera frågan kring skuld? Hur pass sanningsenligt är det egentligen att enbart utpeka en man som skyldig till nazismens död?

Harvey, David, **A brief history of neoliberalism**, Oxford: Oxford University Press, 2011, 245 s.

Denna bok handlar om, vilket framgår redan av dess titel, nyliberalismen; dess uppkomst, framgång och, som författaren David Harvey professor i antropologi hoppas, dess fall. Nyliberalismen baseras på en ideologi – eller etik – som säger att de spelregler som gäller för varumarknaden bör gälla för hela samhället och för all interaktion mellan individer. För att åstadkomma detta i praktiken förordar dess förespråkare ökad privatisering och en stark, självständig finansmarknad samt en stat utan välfärdsambitioner. Omslaget visar bilder på fyra personer som har spelat en stor roll i denna utveckling: Ronald Reagan, Augusto Pinochet, Deng Xiaoping och Margaret Thatcher. Därmed illustreras att nyliberalismens seger inte enbart, vilket dess ivrigaste förespråkare brukar hävda, inneburit frihet. I det ljuset framstår således demonstrationerna vid Himmelska fridens torg i juni 1989 och krossandet av dessa som ett led i nyliberalismens segertåg i Kina: »Dengs violent crackdown, carried out against the the wishes of party reformers, clearly indicated that neoliberalization in the economy was not to be accompanied by any progress in the fields of human, civil, or democratic rights.» (s. 123)

Hochschild, Adam (översättning: Lindgren, Stefan),

Aldrig mera krig: lojalitet och uppror 1914–1918,

Stockholm: Ordfront, 2012, 437 s.

Under första världskriget förföljdes krigsmotståndarna systematiskt. De som allt som oftast var aktiva inom fackföreningarna: författare, journalister och arbetare. Tusentals sattes i fängelse. Hochschild har gett ut ett flertal verk och ofta skildrat historien från ett arbetarklass- eller minoritetsperspektiv. I detta verk skiftar han däremot mellan de olika samhällsklasserna och visar det samlade motståndet mot kriget som fanns i specifikt England. Både arbetarklassen och aristokratin drabbades av stora förluster i kriget, soldater och män från alla samhällsklasser och delar av Storbritannien. Verket är ett ambitiöst sätt att samtidigt som fokus är satt på England och västfronten, även bringa reda i det som hände i Europa, Ryssland och i USA.

Hollander, Samuel, **Friedrich Engels and Marxian political**

economy, New York: Cambridge University Press, 2011, 408 s.

Samuel Hollander, en av de mest namnkunnige och kontroversiella skribenterna i genren ekonomisk historia, har här pre-

senterat Friedrich Engels bidrag till ekonomisk marxism. Engels har många gånger ansetts bidragit med föga eget material och blott varit en arvtagare och bundsförvant till Karl Marx. Som Marx närmsta förtrogne fick Engels förtroendet att agera exekutor av Marx litterära och andliga arv. Rollen som uttolkare och ibland också förvrängare av Marx verk, har därigenom följt honom genom historien. Hollander har däremot med sitt verk velat visa upp Engels egna tankegångar och vidareutveckling av den historiska materialismen som ideologi. I delkapitlet »Engels's Self-Evaluation» tar Hollander upp Engels många gånger blygsamma beskrivningar av sina egna bidrag. Engels beskrivning av sig själv som den som skördar det Marx redan sått, låter Hollander däremot inte stå oemotsagt. »In fact, there were mere limits even to his modesty. As I shall now show, positive claims were made by Engels for various contributions». (s. 295) Se även Samuel Hollanders verk *The Economics of Karl Marx* (Cambridge University Press, 2008). Båda verken ingår i serien *Historical perspectives on modern economics*.

Horgby, Björn, **Kampen om facket: den socialdemokratiska hegemonins förändringar**, Umeå: Borea Bokförlag, 2012, 542 s.

Den svenska välfärdspolitiken, utformad av det socialdemokratiska arbetarpartiet, stat och kapital, kom att modernisera och förändra Sverige under och efter efterkrigstiden. Denna process var fackföreningsrörelsen i allra högsta grad delaktig i. »Den svenska modellen», framgångsrik och vida omtalad, kallar Björn Horgby för »välfärdsberättelsen» som rymmer både socialdemokratins och arbetarrörelsens historia, men även det svenska samhällets. Det socialdemokratiska partiet började alltmer tappa det hegemoniska greppet om svensk inrikespolitik under 1970-talet, enligt Horgby. »En av bokens bärande teser är att konflikterna inom arbetarrörelsen bidrog till att försvaga den socialdemokratiska hegemonin inom arbetarrörelsen» (s. 434). Rosornas krig, den beteckning som kommit att användas på alla motsättningar inom SAP, var ursprungligen ett begrepp som uppstod under 1980-talets slut och 1990-talets början. Begreppet syftade på en specifik konflikt mellan LO och dåvarande LO-ordförande Stig Malm och finansministern Kjell-Olof Feldt. Konflikten gällde utformningen av svenska finanspolitiken. När facket ställdes i oppositionsställning gentemot partiet, förändrades såväl inrikespolitiken som den partipolitiska kartan drastiskt.

Hosseini, Hamed S.A., **Alternative globalizations: an integrative approach to studying dissident knowledge in the global justice movement**, New York: Routledge, 2010, 270 s.

Frågan som ställs i detta verk är om de alternativa globala rörelserna – alternativa till den neoliberala marknadsglobaliseringen – kan utveckla egna meningsfulla ideologier. Antiglobaliseringsrörelsen och den globala rättviserörelsen, Global Justice Movement, studeras utifrån ideologi och idéer i både teori och praktiskt utförande; det vill säga aktivism. Antiglobaliseringsrörelsen berör dels globala studier, politiskt vetenskap, sociologi och studier av sociala rörelser. De växande oppositionella grupperingarna är globala både geografiskt sett och genom att de väver samman teori och praktik över gränser och ideologiska strukturer. Verket ingår som del 24 i serien *Rethinking globalization*.

Isaksen, Lise Widding (red.), **Global care work**, Lund: Nordic Academic Press, 2010, 240 s.

»Outsourcing gender-equality problems.» Så lyder en av rubrikerna i Lise Widding Isaksens förord. En av de snabbast växande sektorerna inom dagens globaliserade ekonomi är marknaden för husligt arbete. Denna domineras av kvinnor som migrerar från fattiga till rika länder. En effekt av denna migration är att den synes underlätta jämlikhetssträvandena mellan man och kvinna i de rika ländernas

över- och medelklasshushåll. Boken inriktar sig som titeln säger på de nordiska länderna, där precis som i andra jämförbara länder välfärdsstaten har eroderats under de senaste decennierna. Hur påverkar denna globaliserade arbetsmarknad för hushållsarbete fackföreningsrörelsen, synen på välfärdsstaten, karriären och jämlikheten, omvårdnad och förhållandet till många gånger anonymiserade människor från andra länder? Det är bara några frågor som tas upp i denna bok.

Larsson, Stieg (Daniel Poohl, red.) **En annan sida av Stieg Larsson: artiklar och andra texter**, Stockholm: Expo, 2011, 159 s.

Ett urval av Stieg Larssons egna artiklar, de allra flesta publicerade i tidskriften *Expo*. I boken får författaren en posthum korrigerad av yrkesrollen, då hans journalistiska värv snarare än deckarförfattarrollen lyfts fram. Det slående är Stieg Larssons politiska patos och de frågor som låg honom känslo-

mässigt närmast. Ämnesmässigt handlar texterna om svensk högerextremism åren kring 2000, samt våldet gentemot män och kvinnor. Speciellt våldet mot kvinnor var ett ämne som verkade beröra honom djupt. Tonen är omisskännligt journalistisk och fram träder en bild av den grundliga och engagerade journalisten. Stieg Larsson var mer än deckarförfattare. Det journalistiska värvet må vara tidsmässigt daterat, men än så aktuellt ämnesmässigt.

Linton, Magnus, **De hatade: om radikalhögerens måltavlor**, Stockholm: Atlas, 2012, 157 s.

Med anledning av massakern på Utøya i Norge kommer denna bok om Europas högerradikala krafter, den främlingsfientliga högern, med skrämmande precision. Linton har företagit sig en resa för att finna måltavlorna för de högerextrema: romerna i Ungern, muslimer i Nederländerna och de så kallade »kulturmarxisterna» i Norge. Radikalhögerens mål är inte längre enbart inriktat på judarna och de politisk oliktänkande, utan även muslimer. I ett särskilt kontroversiellt kapitel uppehåller sig Linton vid de möjliga orsakerna till Anders Behring Breiviks dåd på Utøya år 2011. Detta är den första delen i Atlas reportageserie Vems Europa?

Löffler, Dietrich, **Buch und Lesen in der DDR**, Berlin: Christoph Links Verlag, 2011, 440 s.

I likhet med större delen av det östtyska samhället var även bokutgivningen centraliserad och så även papperstilldelningen, vilket gjorde bokutgivningen än mer centralstyrd. Denna bok undersöker detta förhållande och dess konsekvenser. Den ger dessutom en överblick över så mycket mer som biblioteksväsendet, litteraturproduktionen, det rekommenderade läsandet, bokhandlarna, bokköpanget och censorerna. Inte minst får läsaren en inblick i de statliga institutioner. Däribland naturligtvis det mäktiga Ministerium für Kultur. Boken ger således en god insyn i och överblick över DDR:s kulturpolitik.

Kuzniar, Roman (översättning: Marjorie Castle mfl.), **Poland's foreign policy after 1989**, Warszawa:

Wydawnictwo Naukowe Scholae, 2009, 375 s.

Här behandlas Polens utrikespolitik efter 1989 och dess väg från planekonomi till marknadsekonomi. En utveckling som på flera sätt varit lyckad. Perioden mellan 1989 och 2009 har inte desto mindre bestått av en rad utmaningar, framförallt att bygga upp en självständig stat och därigenom en suveränitet gentemot andra stater. Som Kuzniar slår fast redan i introduktionen: »The task of writing about Polish foreign policy from 1989 onwards is as rewarding as it is difficult» (s. 7). Framgången i den polska utrikespolitiken är omöjlig att missta sig på, båda vad gäller anseende från NATO och partnererna i EU,

samtidigt som omvärlden såväl som internationella klimatet har förändrats i rekordtakt. På blott två decennier har Polen byggt upp en utrikespolitik som väl mäter sig med övriga Europas efter otaliga år av frånvaro på den europeiska kartan som suverän stat.

Mattsson, Helena, Wallenstein, Sven-Olov (red.), **Deleuze och mångfaldens veck**, Stockholm: Axl Books, 2010, 254 s.

»Vi saknar inte kommunikation; tvärtom har vi för mycket av den. Vi saknar skapande. Vi saknar motstånd mot nuet. Skapandet av begrepp åberopar självt en framsida form: det åberopar en ny jord och ett nytt folk som ännu inte existerar.» (s. 39) Så skriver Gilles Deleuze. Han brukar anses vara svår, knepig. Tillsammans med en del andra brukar han ibland avfärdas med en sladdrig backhand av dem som upplever sig som raka och sunda och entydiga. Det är aningen trist. Visst kan Deleuze förefalla knepig. Men är inte livet, vardagen och allt det där knepigt i sig? Och knepigheten späds på av att våra föreställningar om »verkligheten» i allt högre grad tycks bli just föreställningar, eller bilden av någonting. En påstådd enkelhet, ett påstått sunt förnuft blir därigenom problematisk. Så det kan löna sig att ägna tid åt Deleuze. Denna bok är resultatet av ett symposium om Deleuze som hölls i Stockholm 1998. Medverkar gör bland andra John Rajchman, Anne Querrien och Jacques Rancière. »Vi saknar motstånd mot nuet.» (s. 39).

Miles, Malcolm, **Herbert Marcuse**,

Pluto Press: London, 2012, 194 s.

Jag fastnar nästan genast vid ett citat: »Art draws away from this reality, because it cannot represent this suffering without subjecting it to aesthetic form, and thereby to the migrating catharsis, to enjoyment. Art is inexorably infested with this guilt.» (s. 57) Det finns många vänstertänkare som är svåra att undvika och som man heller inte bör undvika. En sådan är Herbert Marcuse (1898–1979), en av Frankfurtskolans ledande teoretiker. Han flydde undan nazisterna, gjorde akademisk karriär i USA och är författare till böcker som *Den endimensionella människan* och *Eros och civilisation* – båda översatta till svenska 1968. Miles bok bygger på Herbert Marcuses collected papers, som har getts ut i fem delar sedan 1998 och ytterligare en del planeras. Malcolm Miles koncentrerar sig framförallt på Marcuses teorier och skrifter om förhållandet mellan konst, politik och frigörelse. Boken ingår i serien *Modern European Thinkers*.

Nanda, Meera, **The God market**, New York: Monthly Review Press, 2011, 239 s.

»How globalization is making India more Hindu», lyder undertiteln. Sekularisering brukar anses komma i spåren av ökad välmåga och social trygghet. Författaren ställer det anta-

gandet på huvudet och visar på att Indien går i motsatt riktning. Med sina stora sociala klyftor, massfattigdom och frånvaro av sociala säkerhetsnät borde om teorin var riktig, Indien uppvisa en hög grad av religiositet. Så är dock inte fallet: det är inte Indiens fattiga utan landets rika som är mest religiösa och de som blir rikare tycks bli mer religiösa istället för tvärtom. Meera Nanda kan se liknande tecken i andra nya marknadsekonomier såsom Kina, Brasilien, Turkiet med flera. Något som får henne att använda begreppet »avsekularisering». Hon ser hur hinduism, nyliberalism och kapitalism knyter nära band och hur en »pånyttfödd» hinduism alltmer liknar ett stort företag.

Persson, Thomas & Wiberg, Matti (red.), **Parliamentary government in the Nordic countries at a crossroads: coping with challenges from Europeanisation and presidentialisation**, Stockholm: Santéus Academic Press, 2011, 327 s.

Norden har historiskt sett en stark tradition av parlamentarism. Författarna till denna bok vill däremot gärna sätta denna tradition i ljuset av de senaste förändringarna ute i Europa. Kan parlamentarismen gå oförändrad genom dessa skeenden eller sker ofrånkomligen en förändring? De verkställandelagstiftande relationerna påstås vara i förändring, den utförande makten förflyttas till politiska utförare och i mindre grad till parlamentariska instanser. Vad kommer detta innebära för den nordiska parlamentarismen på lång sikt? Den nordiska parlamentariska modellen har bestått i en jämn maktfördelning mellan utförande och lagstiftande instanser, de pågående förändringarna i Europa har likaså påverkat Norden till den grad att författarna pekar på att utvecklingen har kommit så långt att det kan gå åt än det ena, än det andra hållet.

Prevost, Gary, Campos, Carlos Oliva & Vanden, Harry E. (red.), **Social movements and leftist governments in Latin America**, London: Zed, 2012, 181 s.

I Latinamerika har vänsterinriktade partier kommit till makten i många länder under 2000-talet. Denna bok koncentrerar sig framförallt på sex länder: Argentina, Chile, Bolivia, Ecuador, Brasilien och Venezuela. Där har det även utvecklats starka sociala rörelser med kraft att störta regeringar och ändra den politiska agendan. Boken undersöker förhållandet mellan dessa aktörer, de sociala rörelserna, de vänsterinriktade partierna och regeringarna. I förordet poängteras att förhållandet dem emellan är symbiotiskt. Å ena sidan behöver partierna de sociala rörelsernas aktivism och entusiasm för att kunna föra en kamp mot de traditionella eliterna och vinna regeringsmakten. Å andra sidan kan inte de sociala rörelserna hoppas på att uppnå sina mål utan de mekanismer som en vänsterledd stat kan erbjuda (s. 18f).

BOKTIPS

Rasmussen, Mikkel Bolt & Jakobsen, Jakob (red.), **Expect anything, fear nothing**, Copenhagen: Nebula, 2011, 288 s. Bokens artiklar, skrivna av före detta medlemmar av situationistinspireerade organisationer, akademiker och aktivister, härrör till stor del från en konferens som hölls 2007 i Köpenhamn. Mikkel Bolt Rasmussen pekar på en problematik: »The Situationists became entangled in the classic avant-garde problematic of declaring art dead while continuing to produce works. (...) The Situationists placed the audience in an impossible situation insofar as the true Situationist audience would always already have left the gallery in favour of revolutionizing everyday life in the streets.» (s. 109)

Situationisterna är på många sätt avant-gardet som vägrade att dö. Och det gäller även avant-gardet som inte ville vara just ett avant-garde. Inte stående ovanför vardagen utan insjunkna i och som en del av den. Som en infiltratör. Inspiratör. Provokator. Situationistiska internationalen delade sig i (åtminstone) två delar. Denna bok koncentrerar sig framförallt på den del som fann en grogrund i Holland runt Jacqueline de Jong och *Situationist Times* och i Skandinavien runt Drakabygget och Jörgen Nash; den mer konstnärsdominerade delen av de två. Den andra dominerades av Guy Debord.

Shepherd, John Davis, Jonathan & Wrigley, Chris (red.), **Britain's second Labour government, 1929–1931: a reappraisal**, Manchester: Manchester University Press, 2011, 232 s. Denna essäsamling fokuserar på Labours andra period vid makten, perioden 1929–1931 mitt under den stora globala finanskrisen. Essäerna är skrivna av en samling ledande historiker och akademiker och tar upp frågorna som rörde Labours interna problem ideologiska hållning och relationerna till Sovjetunionen. I Storbritannien stormade det inom det socialistiska och socialdemokratiska lägret under denna tid. Den socialistiska partiorganisation Independent Labour Party var exempelvis ansluten till Labour Party men kom så småningom att bryta samarbetet med det socialdemokratiska Labour Party på grund av att alltför avvikelse i program och regelverk uppstod. Sammanfattningsvis är detta en informativ historik över brittisk inrikespolitik.

Schumann, Dirk (översättning: Dunlap, Thomas), **Political violence in the Weimar Republic, 1918–1933: fight for the streets and fear of civil war**, New York: Berghahn Books, 2009, 346 s.

Weimarrepubliken innebar en tid av oroligheter, arbetslöshet och kravaller. I det här verket befinner sig den preussiska provinsen Sachsen i fokus, en provins som har en politiskt sett viktig roll i Tysklands historia. Sachsen var under 1800-talet en grogrund för politisk radikalism och den tyska arbetarrörelsen var speciellt stark här. I tyska kriget anslöt sig Sachsen

omväxlande till Österrikes sida, sedan till Nordtyska förbundet. Under fransk-tyska kriget anslöt sig Sachsen till Tyska riket men motsättningarna inom regionen växte sig alltmer starka. Schumann har studerat det politiska våldet och upproret utifrån dess kontext och politiska kultur. Provinsen hade en varierande politisk karta där kommunister, såväl som högnationalistiska och socialdemokratiska krafter stred om utrymme. Boken ingår som

del 10 i serien *Studies in German history*.

Teune, Simon (red.), **The transnational condition: protest dynamics in an entangled Europe**, New York; Oxford: Berghahn, 2010, 233 s.

Transnationalism är ett spirande och stort forskningsområde. De senaste 20 åren har Europas politik och medborgare alltmer antagit en transkulturell prägel. Människor rör sig över statsgränserna inte bara i arbetsrelaterade ärenden utan även i politiska. De sociala rörelserna har likaså gagnats av den förnyade rörligheten över nationella gränser. Som fenomen är det inte nytt, men desto mer påtagligt i en samhällsutveckling som mer och mer förespråkar internationell rörlighet. Företag, internationell politisk interaktion, billiga resor och ett kommunikationsnät möjliggör politisk transnationell aktivism som aldrig förr. Boken ingår som volym 4 i serien *Protest, culture & society*.

Zeng, Zhisheng, **A review on Marxist and left debates**, London: Canut, 2011, 285 s.

Detta är en skrift som ursprungligen publicerades i Kina med titeln »Västerländska forskares senaste studier rörande marxistiska frågor». Författaren, verksam vid Renminuniversitet i Kina, skriver i förordet att boken vill undersöka utländska vänsterteoretikers syn på dagens frågor och tillägger: »Although their approaches are not all agreeable, after all, their research results reflect the social mood in the capitalist world.» Studien spaltas upp utifrån ett antal olika synvinklar, däribland studier om socialism och demokrati, debatter om framtida socialism post-modern feminism och marxism samt amerikanska och brittiska socialisters marknadssocialism. Namn som nämns är bland andra John Bellamy Foster, Fredric Jameson, Chantal Mouffe, Ernesto Laclau.

Boktipsen skrivs av bibliotekarierna **Jenny Edlund** och **Hans Larsson**, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

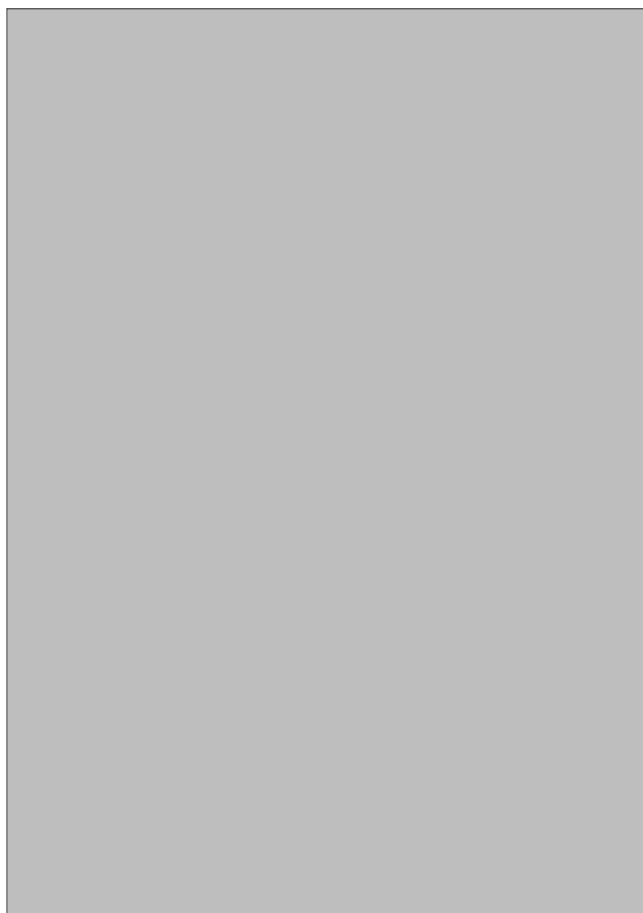
Kjersti Bosdotter-priset till Göran Salmonsson

Kjersti Bosdotter-priset för bästa artikel i *Arbetarhistoria* år 2011 tilldelas Göran Salmonsson för hans artikel »Har kunskap om historien någon betydelse i det fackliga arbetet?» i *Arbetarhistoria* nr 138-139

Juryens motivering: »I sin essä reflekterar ekonomhistorikern Göran Salmonsson över hur det fackliga arbetet ska kunna utvecklas utan att det sker på någon annans premisser eller utifrån andras problemlösningar. Han tar upp hur olika frågor, som a-kassa, löner och arbetsmiljö, som har fått en glidande betydelse och har omformulerats utan att vi riktigt förstått vad som ägt rum. Salomonsson formulerar problem som är aktuella, levande och framtidsinriktade och framhåller betydelsen av att den fackliga rörelsen har kunskap om sin egen historia för att kunna gå vidare in i framtiden.»

Göran Salmonsson är ekonomhistoriker och verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala Universitet.

Kjersti Bosdotter-priset instiftades av styrelsen för Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i december 2010 för att i samband med hennes pensionering tacka Kjersti Bosdotter, kulturombudsman vid IF Metall, för det mångåriga engagemanget för institutionen. Prissumman är på 5 000 kronor och Kjersti Bosdotter ingår själv i priskommittén.

»**SYSTRAR, KAMRATER! Kvinnor i arbetarrörelsen**» är en väggalmanacka för 2013 som ges ut av Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, AKS, och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

Om du beställer »Systrar, kamrater!» senast 1 oktober 2012 så kostar den 100 kr + porto. Beställ från AKS, Box 1124, 111 81 Stockholm eller aks@arbark.se

Arbetarhistoria nr 142 årgång 36

Utges av Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek med fyra nummer per år. **Redaktion:** Silke Neunsinger (ansvarig utgivare), Lars Gogman, Ulf Jönson, Leif Zetterberg (grafisk form). **Adress:** Arbetarhistoria, Box 1124, 111 81 Stockholm.

E-post: arbetarhistoria@arbark.se **Hemsida:** www.arbetarhistoria.se

Prenumeration 2012: 250 kr inom Sverige, 320 kr inom Europa och 360 kr i resten av världen. Prenumerationsavgift sätts in på plusgiro 55 75 94-9. Lösnummer 75 kr, dubbelnummer 130 kr plus porto). Priser inkl. moms (6%).

Tryck: GTC Print AB, Luleå 2012. **ISSN:** 0281-7446.

Manuskript skickas till redaktionen som e-post. Författaren har copyright, men tidskriftens innehåll får ej kopieras utan redaktionens medgivande. För insänt, ej beställt, material ansvaras ej. **Arbetarhistoria indexeras** i Artikelsök.

Om inget annat anges, ingår använda illustrationer i ARAB:s samlingar. I vissa fall, då ARAB inte har rättigheterna till i tidskriften använda fotografier eller teckningar, har redaktionen inte lyckats hitta adresser till fotografer eller deras efterlevande som ska ha betalt enligt taxa. I sådana fall ber vi berörd rättighetsinnehavare kontakta redaktionen.

BPorto
betaltAvsändare
Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
Box 1124
111 81 Stockholm**DOKUMENTET**

Rödgrönt samarbete med förhinder

UNDER FN:S MILJÖKONFERENS i Stockholm den 5–16 juni 1972 ville de svenska socialdemokraterna framstå som ett statsbärande och ansvarstagande parti. Folkligt engagemang var något som man snarare fruktade än uppmanade till. Själva miljökonferensen ledde till få konkreta resultat, däremot anses den ha haft en ideologisk betydelse då mycket av det senare internationella miljöarbetet bygger vidare på vad som startades i Stockholm.

Förutom inbjudna politiker samlades också olika miljögrupper: Folkets Forum, Miljöforum, Life Forum, Dai Dong, Pow Wow och OI-kommittén med flera vilka formulerade alternativa synsätt på ekologi och miljöpolitik.

Folkets Forum, som var en lös samarbetsorganisation av olika aktivistgrupper, blev en av huvudaktörerna. I staden satte man upp egna annonstavlor på grund av affischeringsförbud och man anordnade guidade bussturer för att ge en annan bild av Stockholm. Varje dag under konferensen hade man föredragshållare, utställningar och gruppdiskussioner i ABF-huset. Fokus flyttades dock alltmer från ekologi till vänsterbudskap. Kapitalismens brott var det som kom att stå i centrum och den största ekonomiska bidragsgivaren var Vänsterpartiet kommunisterna. Folkets Forum hade emellertid problem med att få de grupperna att samarbeta. Life Forum och Hog Farm kastades ut och man blev därefter fiender till OI-Kommitten, Dai Dong och till slut inlämnades reser-

vationer från Alternativ stad och Pow Wow.

Life Forum och Hog Farm kom från den amerikanska alternativrörelsen och var privat finansierade av Stewart Brand som investerade delar av sitt överskott från försäljningen av The Whole earth catalog i Stockholm. På den svenska politiska skalan var dessa svåra att placera. Ideologin var det vi i dag skulle kalla »grön» och det handlade mycket om Do it yourself. Stewart Brand hade även andra kontakter vilka gjorde att han dömdes ut av väns-tern som »objektiv eller subjektiv CIA agent».

Hog farm fick under konferensen möjlighet att organisera ett tältläger i Skarpnäck där man anordnade musikkonserter, pow wow:s med indianer, demonstration för valar och ett allmänt hyllande av livet. Folkets Forum förbjöd sina organisationer att ha något med tältlägret att göra. Do it yourself var det få som förstod och den amerikanska vanan att röka cannabis upprörde.

Ett statsbärande maktparti, en kommunistkontrollerad alternativrörelse och ett amerikanskt hippiekollektiv. Tankar om ett rödgrönt samarbete 1972, glöm det!

LARS GOGMAN

Olof Palmes tal vid miljökonferensen kan du läsa på www.olof.palme.org. Folkets Forums arkiv finns på ARAB och just nu visar vi även en utställning om Hog Farms tältläger.